

Stavovi mladih o suvremenim oblicima eksploatacije i organiziranog kriminala

Zelembrz, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:128134>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij mađarskog jezika i književnosti i pedagogije

Tea Zelebrz

**Stavovi mladih o suvremenim oblicima eksploatacije i
organiziranog kriminala**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Goran Livazović

Osijek, 2020.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za pedagogiju

Tea Zelebrz

**Stavovi mladih o suvremenim oblicima eksploatacije i
organiziranog kriminala**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Goran Livazović

Znanstveno područje društvene znanosti, znanstveno polje pedagogija,
znanstvena grana socijalna pedagogija

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 10. lipnja 2020.

Zečevića, 0122221120

(ime i prezime studenta, JMBAG)

Sažetak

Trgovanje je ljudima, u sklopu organiziranog kriminala, problematika koja se proučava sa svih aspekata društvenog djelovanja. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati razinu znanja i svijesti mladih o trgovanju ljudima s obzirom na njihova sociodemografska obilježja, motive migriranja u druge države, izvore informacija o navedenom problemu te osobne strahove ispitanika. Istraživanje je provedeno na uzorku od 250 studenata u Republici Hrvatskoj. Podaci su se prikupljali online upitnikom putem alata Google docs krajem travnja 2020. godine.. 82,8% ispitanika raspolaže samo osnovnim informacijama i saznanjima o navedenom problemu, a čak 99,2% ispitanika izvještava da je informiranje djece i mladih u školama vrlo važno. Istraživanje je utvrdilo statistički značajne razlike između procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima i spola, pri čemu djevojke izvještavaju o većoj svjesnosti o ozbiljnosti i opasnosti trgovanja ljudima u odnosu na mladiće ($p < 0,001$). Stariji su studenti svjesniji ozbiljnosti i opasnosti navedene pojave u odnosu na mlađe studente ($p < 0,01$). Ispitanici s prebivalištem u gradu svjesnije razmišljaju o opasnostima ($p < 0,05$) u odnosu na ispitanike s prebivalištem na selu. Također, utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na područje studiranja, pri čemu ispitanici s društveno-humanističkog i umjetničkog područja studiranja iskazuju najveću svjesnost o ozbiljnosti i opasnostima trgovine ljudima ($p < 0,01$) u odnosu na studente tehničko-biokemijsko-prirodnog područja. Istraživanjem je potvrđeno da mladi koji su o pojavi trgovanja ljudima informirani putem medija podcjenjuju ozbiljnost i opasnost ovog fenomena te da je bolja mogućnost zarade glavni motiv migriranja mladih u inozemstvo.

Ključne riječi: eksploatacija, migracija, mladi, organizirani kriminal, trgovanje ljudima.

Sadržaj

I. UVOD	1
II. TEORIJSKA POLAZIŠTA	3
2.1. Organizirani kriminal	3
2.1.1. Pojmovno određenje trgovanja ljudima	4
2.1.2. Oblici trgovanja ljudima i suvremene eksploatacije	5
2.1.3. Metode regrutiranja djece i mladih	9
2.2. Djeca i mladi kao rizična skupina trgovanja ljudima	10
2.2.1. Rizični čimbenici i uzorci širenja trgovanja ljudima	11
2.2.2. Mediji kao rizično-zaštitni čimbenik promicanja trgovanja ljudima	14
2.2.3. Opasnosti i posljedice trgovanja ljudima na djecu i mlade	15
2.3. Suzbijanje i prevencija trgovanja ljudima	16
2.3.1. Kultura slobodnog vremena u prevenciji rizika trgovanja ljudima	21
III. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA	24
3.1. Cilj i problem istraživanja	24
3.2. Hipoteze istraživanja	24
3.3. Ispitanici	24
3.4. Postupak	25
3.5. Instrument	25
IV. REZULTATI	26
4.1. Sociodemografski podaci	26
4.2. Deskriptivna statistika odabranih dimenzija ispitivanih varijabli	26
4.3. Rezultati t-testa za nezavisne uzorke	29
4.3.1. Rezultati t-testa s obzirom na spol ispitanika	29
4.3.2. Rezultati t-testa s obzirom na dob ispitanika	30
4.3.3. Rezultati t-testa s obzirom na prebivalište ispitanika	30
4.4. Rezultati jednosmjerne analize varijance ANOVA	31
4.5. Rezultati korelacijske analize	32
V. RASPRAVA	33
VI. ZAKLJUČAK	37
VII. PRILOZI	40
VIII. POPIS LITERATURE	43

I. UVOD

Jedan od ciljeva pedagogije, kao znanosti o odgoju i obrazovanju, je razvoj osobnih sposobnosti i potencijala, kao i dobrobit pojedinca. Za svako je dijete važna uspješna adaptacija i integracija u društvo što omogućava uspješno egzistiranje i funkcioniranje u osobnom i društvenom životu. Od iznimne je važnosti i sigurnost kao jedan od životnih interesa, kako pojedinca tako i društvenih sustava. Danas smo svjedoci brojnih pojava koja ugrožavaju sigurnost poput ratova, etničkih sukoba, epidemija, prirodnih katastrofa i drugog. Uz to, neracionalno ljudsko djelovanje također poprima oblike ugrožavanja društvenih zajednica. Jedan od izvora društvenog ugrožavanja je kriminal, posebice organizirani kriminal. Da bismo dobili informacije koliko utječe na suvremeno društvo, odnosno u kolikoj ga mjeri ugrožava, važno ga je promatrati kao fenomen iz različitih kutova, od politološkog, kriminalističkog, kriminološkog, pravnog, pa sve do sociološkog i pedagoškog aspekta. Organizirani je kriminal, a s njim i trgovanje ljudima i različiti oblici eksploatacije, rasprostranjen na svim kontinentima i u velikom broju država. Nedostatno znanje, ali i manjak podataka i informacija među djecom i mladima dovodi da shvaćanja i vjerovanja da se to događa negdje drugdje i nekome drugome. Takvo shvaćanje pogoduje kriminalnim djelatnostima ljudi. Od iznimne je važnosti shvaćanje djeteta kao nevinog i ranjivog, kao individue koja zahtijeva zaštitu odraslih koji su ujedno i odgovorni za njegov rast i razvoj. Ovu je problematiku važno osvijestiti kod djece svih dobnih skupina i ukazati na posljedice. Također, vrlo važnu ulogu ovdje imaju i učitelji, nastavnici i stručni suradnici koji većinu vremena provode s djecom u različitim odgojno-obrazovnim ustanovama. Vrijeme koje prosvjetni djelatnici provode u različitim ustanovama zapravo koriste kako bi odgajali i poučavali djecu i mlade, a shodno tomu, u prilici su preventivno djelovati i informirati djecu i mlade o ovoj pojavi mogućim opasnostima.

Cilj ovog rada je prikazati suvremene oblike eksploatacije i metode trgovanja mladim ljudima kao društvenom skupinom osobito izloženom riziku trgovine ljudima, rizične i zaštitne čimbenike u pojavi trgovanja ljudima, posljedice koje ono ostavlja na djecu i mlade te mogućnosti suzbijanja i preventivnog djelovanja. Ovim će se radom istražiti upoznatost i svjesnost populacije studenata u Republici Hrvatskoj o ovom problemu s obzirom na njihova sociodemografska obilježja, motive migriranja u druge države, izvore informacija o navedenom problemu te osobne strahove ispitanika.

Ovim će se istraživanjem doprinijeti istraženosti problema organiziranog kriminala, odnosno eksploatacije ljudi, te će se upozoriti na nužnost daljnjih istraživanja, kao i poticanja na primjereno obrazovanje mladih putem odgojno-obrazovnih ustanova.

II. TEORIJSKA POLAZIŠTA

2.1. Organizirani kriminal

Organizirani se kriminal, kao pojam, prvi put pojavio u SAD-u za vrijeme prohibicije, a u pravnu uporabu uvelo ga je Kefauverovo povjerenstvo 1951. godine koje se bavilo međudržavnim nezakonitim trgovinama (Armao, 2003, prema Savić, 2015). Autori se još uvijek ne mogu dogovoriti oko univerzalne definicije, a Jurašić (2009) upozorava da je organizirani kriminal nužno definirati u skladu s njegovim obilježjima, značajkama i vrstama kaznenih djela, te navodi da se u hrvatskom zakonodavstvu organizirani kriminal promatra kao zločinačka organizacija unutar koje djeluju najmanje tri osobe kojima je cilj činjenje kaznenih djela sa svrhom ostvarivanja nezakonite imovinske koristi. Štoviše, prema Hrvatskom strukovnom nazivlju organizirani kriminal obilježavaju „kontinuirane ilegalne radnje skupine pojedinaca ili mrežno strukturiranih organizacija neovisno o nacionalnim granicama radi nelegalnoga stjecanja materijalne koristi, koje slabe i ugrožavaju Oružane snage i obrambeni sustav u cijelosti te dovode u pitanje opstanak i razvoj gospodarskoga sustava“.¹ Skorupan (2000) naglašava da je danas organizirani kriminal najopasniji oblik kriminala te da se teško empirijski istražuje. Neki od razloga su teškoće pri detekciji, praćenje opsega i kretanja, tamne brojke, intenzivno rasprostranjivanje, rasprostranjivanje u zemljama u kojima nije detektirano širenje u većem opsegu, neučinkovitost metoda borbe protiv takvog kriminala, učestala primjena nasilja i slično. U suvremeno doba, navodi Savić (2015), borba protiv organiziranog kriminala sadrži nacionalnu i međunarodnu dimenziju koje se stapaju na institucionalnoj, metodološkoj i pravnoj razini. Najvažniji dokument na globalnoj razini koji se tiče organiziranog kriminala je Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala. Konvencija je donesena 2000. godine zbog unapređivanja suradnje s ciljem „učinkovitijeg sprječavanja i suzbijanja transnacionalnog organiziranog kriminaliteta“ (Savić, 2015, 33).

Jurašić (2009) naglašava značajnost Konvencije u tomu što problemu organiziranog kriminala polazi od međunarodne suradnje koja bi omogućila njegovo sprječavanje i suzbijanje.

Jedan od Protokola u navedenoj Konvenciji je i Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje ljudi, posebice žena i djece, čija je svrha „sprječavanje i borba protiv krijumčarenja ljudi, posebice žena i djece, zaštita i pomoć žrtvama takvog krijumčarenja, poštujući u

¹ Dostupno na: <http://struna.ihjj.hr>.

potpunosti njihova ljudska prava te promicanje suradnje između država stranaka kako bi se ispunili ti ciljevi“.²

Kriminalne radnje koje se mogu promatrati s gledišta posebnih obilježja organiziranog kriminala su „gospodarski kriminal, posjedovanje i ilegalno trgovanje drogom, ilegalno trgovanje oružjem, računalni kriminal i povrede prava intelektualnog vlasništva, krivotvorenje novca, iznude, protupravne naplate, lihvarjenje, otmice i slične kriminalne aktivnosti, krijumčarenje osoba, trgovanje ljudima i prostitucija, opći kriminal, krijumčarenje i ilegalno trgovanje visokotarifnim robama, krađa i krijumčarenje vozila, krađa i krijumčarenje kulturnih dobara i umjetnina te trgovanje ugroženim biljnim i životinjskim vrstama“ (Savić, 2015, 80-122). Prema Jurašić (2009) organizirani kriminal, na međunarodnoj razini, svoj uspon bilježi nakon Drugog svjetskog rata, a eskalaciju doživljava raspadom Sovjetskog bloka i otvaranjem „novih tržišta kriminala“.

2.1.1. Pojmovno određenje trgovanja ljudima

Trgovanje ljudima jedan je od oblika organiziranog kriminala. Prema Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske, trgovanje ljudima označava „vrbovanje, kupnju, prodaju, predaju, prijevoz, poticanje ili posredovanje u kupnji, prodaji ili predaji, pružanje utočišta i prihvata osoba, uporabu sile, prijetnju uporabom sile ili drugim oblicima prinude, otmice, prijevare, zlorabe položaja ili ovlasti da bi se došlo do pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu iskorištavanja koje minimalno uključuje korištenje osoba u prostituciji ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilan rad ili usluge, ropstvo, postupke slične ropstvu, trgovanje organima i drugo“.³

Matak i Vargek (2012) trgovinu ljudima predstavljaju kao jednim od najvećih zločina našeg doba i predstavlja povredu ljudskih prava. U okviru društva, ono se definira kao moderni oblik ropstva jer se žrtva nalazi u ropskom položaju u odnosu na počinitelja. Tako Čosić i Komadina (2018) govore da krijumčarenje i trgovina ljudima kao dio aktivnosti organiziranog kriminala uglavnom započinje migracijom stanovništva, odnosno predstavlja ilegalnu migraciju koja može ugroziti kako sigurnosti pojedinačnih granica tako i unutarnju sigurnost pojedine države. Prema podacima iz Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2018. do 2021. godine, u razdoblju od 2002. do 2016. ukupni broj detektiranih žrtava trgovine ljudima

² Dostupno na: <https://narodne-novine.nn.hr>.

³ Dostupno na: <https://mup.gov.hr>.

iznosi 252, odnosno 207 žena i djevojčica, što čini 82,14%. Primijećen je i porast muškaraca kao žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Marušić (2018) izvještava da u se u posljednjih desetak godina vrlo često pojavljuju slučajevi trgovanja djecom hrvatskim državljanima. Porast broja otkrivenih slučajeva žrtava djece u Republici Hrvatskoj posljedica je unapređenja kaznenog zakonodavstva, veće informiranosti i senzibilizacije stručne i opće javnosti, ali isto tako i većoj posvećenosti obrazovanju o ovom fenomenu. Prema Jurašić (2009) smatra se da trgovina ljudima kao organizirani kriminal ostvaruje prihode između 7 i 12 milijardi američkih dolara. Shodno tomu, Radić, i sur. (2009) trgovinu ljudima smatraju jednom od tri najprofitabilnije aktivnosti uz ilegalnu trgovinu oružjem i trgovinu drogom. Donedavno se Hrvatska smatrala samo tranzitnom državom, no, potvrđeno je da se Hrvatska pojavljuje i kao odredišna zemlja i kao zemlja iz koje se regrutiraju žrtve trgovanja. Također, prema podacima koji se prikupljaju od 2002. godine u Republici Hrvatskoj, navodi Barić (2018), dodatno se prikazuje da Hrvatska nije samo tranzitna zemlja, nego i zemlja porijekla.

Kovčo-Vukadin i Jelenić (2003) prikazuju proces, odnosno stadije trgovine ljudima. Prema njihovom tumačenju, prvi stadij uključuje vrbovanje žrtve u zemlji porijekla (otmice, potpune ili djelomične prijevare). Drugi stadij podrazumijeva transport žrtava do destinacijske zemlje koji se nastavlja na treći stadij, odnosno, iskorištavanje u zemlji odredišta.

2.1.2. Oblici trgovanja ljudima i suvremene eksploatacije

Oblici trgovine ljudima, prema obliku eksploatacije žrtava, mogu se kategorizirati kao „seksualno ropstvo, radno ropstvo, ilegalno posvajanje, prisilni brak, uzimanje ljudskih organa i drugih dijelova tijela, počinjenje kaznenih djela pod prisilom“ (Musa, 2017, 96).

Vučković-Šahović (2006, prema Kurić-Hodžić, 2017) izvještava da je eksploatacija djece u vidu socijalnog fenomena trgovine ljudima najraširenija kao:

- seksualna eksploatacija;
- dječji rad;
- zloupotreba narkotika i psihotropnih supstanci;
- obučavanje djece za sudjelovanje u oružanim sukobima;
- upotreba djece za izvršenje kaznenog djela;
- zloupotreba djece kod usvajanja;
- zloupotreba u medicinske svrhe – medicinski eksperimenti i korištenje organa;

- socijalna eksploatacija – talentirana djeca, medijska zloupotreba.

Raboteg-Šarić, Bouillet, Marinović (2007) i Matak i Vargek (2012) navode da je najčešći oblik trgovine ljudima trgovanje maloljetnim djevojkama u svrhu seksualnog iskorištavanja. Pojavljuje se unutar granica država, među državama, ali i između kontinenata. Štoviše, osim maloljetnih djevojaka, Musa (2017, 101) navodi da je i „velik broj žena i djece, ali i muškaraca, primoran na prostituciju, služenje u kućama, prosjačenje, rad na plantažama, u tvornicama, u prehrambenoj industriji i ugostiteljstvu, na gradilištima, kao i na druge oblike prisilnoga rada“. Pojava trgovine ljudima mijenja se vrlo brzo i poprima nove oblike. Širenje ove pojave doprinijelo je tome da se oblik iskorištavanja ljudi nije ograničio isključivo na seksualnu eksploataciju nego na prisilnu prostituciju i prisilni rad (Budimlić, Mujanović, Muratbegović, Obradović, 2016). Odredišta u koja se dovoze žrtve trgovine ljudima poznata su po tzv. seksualnom turizmu. Djeca i mladi iskorištavaju se za dječju prostituciju, ali i za druge seksualne aktivnosti kao što je dječja pornografija i prisilan brak. Za pedagojsku znanost važno je uočiti pojavu i problem dječjeg seksualnog turizma. Prema ECPAT (2008) dječji seksualni turizam karakterizira eksploatiranje djece od jedne ili više osoba u svrhu seksualnog kontakta s djecom za vrijeme putovanja unutar zemlje ili preko granica. Ovakav oblik turizma pojavljuje se u različitim sredinama, od ruralnih do urbanih, te u bordelima, na plažama i u hotelima. Pokazatelji seksualne eksploatacije svode se na:

- trudnoću,
- povrede nastale uslijed seksualne eksploatacije,
- sumnja na nasilan seks,
- spolne bolesti kod djeteta,
- sumnja na seksualnu aktivnost djece starosti ispod 14 godina,
- maloljetnički brakovi,
- prislan i neprimjeren odnos s odraslim licima koji nisu članovi obitelji,
- prisustvo tetovaže s prepoznatljivim oznakama „pripadništva“ grupi,
- primanje poklona od strane odraslih osoba,
- nemaju vlastiti novac,
- neprimjereni odjeća ili prisustvo odjeće koja se koristi za seksualni rad u dječjim veličinama,
- žive ili putuju u grupi,

- znaju svega nekoliko riječi na lokalnom jeziku ili jeziku klijenata i to onih sa seksualnom konotacijom,
- ograničeno poznavanje lokalnog jezika,
- erotizirano ponašanje djeteta (Udruženje „Zemlja djece“ Tuzla, 2015, prema Budimlić i sur., 2016, 22).

Kada govorimo o radnoj eksploataciji, djeca su najčešće eksploatirana zbog niskih dnevnica, dugog radnog vremena, neuključenosti u sustav socijalne skrbi i nedostatka pregovaračke moći. Takvu praksu pratimo još od davnina. Zaninović (1998) govori da su ljudi u prvobitnim zajednicama živjeli isključivo od zemljoradnje i stočarstva te su tako djeca oponašanjem roditelja stjecala iskustvo u radu i bila odgajana za preživljavanje. Za vrijeme Industrijske revolucije djeca su morala raditi teške i opasne nisko plaćene fizičke poslove poput čišćenja tekstilnih strojeva od paperja, ukrcavanje i guranje vagona s ugljenom, čišćenje dimnjaka i drugo. Također, morala su raditi i kod kuće, uglavnom pomagati u poljoprivredi. Mnogi od njih bili su primorani i prosjačiti i baviti se kriminalom. Nešto kasnije, u novom vijeku, prema Bouillet i Uzelac (2007), društvo je bilo nemilosrdno prema djeci i mladima. Oni koji nisu imali sredstva za život upućivani su u ustanove za prisilni rad. Tada se vjerovalo da su prosjaci u takvim okolnostima zbog manjka motivacije za radom, što su podržavale tadašnje gospodarske i društvene promjene, a isto tako i filozofska i pedagoška usmjerenja koja su naglašavala vrijednosti rada. Vjerovalo se, naime, da je prisilni rad najmoćnije sredstvo za odgoj zapuštene djece, a sirotišta, radionice za prisilni rad i kaznionice postojale su u svrhu ekonomskog prosperiteta. Vidljivo je da pojava radne eksploatacije, kako odraslih tako i djece, ima svoje korijene još daleko u prošlosti.

Djeca su najranjivije skupine kada govorimo o vrbovanju u svrhu trgovine ljudima i radne eksploatacije (Kurić-Hodžić, 2017). Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007) navode da je česta praksa slati djecu, posebno djevojčice, da rade kao služavke u obiteljima, kod prijatelja ili u drugim obiteljima. Također, navode kako je u nekim državama primijećeno da veleposlanstva dovode djecu i obitelji iz svojih država kako bi im obavljali razne kućne poslove. Postoje i razni indikatori radne eksploatacije kao trgovine ljudima, a odnose se na:

- „rad neprimjerenog posla djetetovom uzrastu,
- na neprimjerenom mjestu i/ili u neprimjerenom vremenu,
- dijete zatečeno s robom spremnom za prodaju ili s alatom za rad,
- oprema za rad dizajnirana ili prekrivena tako da je mogu koristiti djeca,
- rade poslove u domaćinstvu, skriveni od šire zajednice u kojoj žive,

- žive u kolektivnom smještaju, često u degradiranim prostorima kao što su poljoprivredne i industrijske zgrade ili na istom mjestu gdje rade,
- nemaju pristup svojoj zaradi,
- zavise od poslodavca u pogledu zadovoljavanja osnovnih potreba,
- izloženi su sigurnosnim mjerama koje su postavljene da ih zadrže unutar radnih prostorija,
- nemaju ugovor o radu, izrazita neuhranjenost i iscrpljenost,
- obavljaju posao na javnom mjestu neuobičajenom za dijete“ (Udruženje „Zemlja djece“ Tuzla 2015, prema Budimlić i sur., 2016, 23).

Prosjačenje i prisilni brak jedni su od oblika ekonomske eksploatacije ljudi. Tako Kurić-Hodžić (2017) navodi da je u Bosni i Hercegovini prosjačenje djece najprisutniji način radnog eksploatiranja djece te dodaje da se u tomu najčešće izložena djeca pripadnici romske nacionalne manjine. Najčešće žrtve prosjačenja su i djeca i osobe s invaliditetom koji prosjače na gradskim prometnicama, trgovima, u blizini crkve, trgovačkih centara za neku od organiziranih kriminalnih organizacija. Prisilni brak je često povezan i s počinjenjem drugih kaznenih djela pod prisilom kao što je, primjerice, silovanje. Osim toga, nije nepoznato da postoje i prisilni brakove pod utjecajem roditelja i bez pristanka djece, što nesumnjivo krši Povelju o pravima djeteta. Takvo sklapanje braka potiče još duboko u prošlosti i kulturi nekih naroda i teško ih je iskorijeniti. Prisilni su brakovi nezakoniti, no, danas se oni sve češće ugovaraju „putem agencija koje prodaju bračne partnere“ (Musa, 2017, 101).

Oduzimanje ljudskih organa i dijelova tijela oblik je eksploatacije čije žrtve ostaju bez organa ili dijelova tijela. Prema Budimlić i sur. (2016) radi se o različitom obliku uklanjanja i transplantacije ljudskih organa s ciljem ispunjavanja zdravstvenih potreba osobe ili u znanstveno-istraživačke svrhe. Također, žrtve nasilnog oduzimanja organa ili dijelova tijela najčešće budu birane s područja zahvaćenih ratom ili siromašnih područja zahvaćenih bezakonjem i korupcijom, a ostaci tijela žrtava bacaju se u kolektivne grobnice bez ikakvih tragova. Cimerman (2005) navodi da djeca postaju žrtvama posebnih oblika trgovine poput zloporabe djece u ratnih sukobima, odnosno djeca vojnici. Dodaje da 300 000 maloljetne djece sudjeluje u oružanim sukobima diljem svijeta. Djeca su izložena ranjavanju i smrti tijekom borbe, ali i kada pokušaju pobjeći iz vojske ili izbjeći prisilno vrbovanje. Dok nisu na ratištima, djeca se iskorištavaju za čišćenje oružja te su izložena stalnom mučenju i zlostavljanju, nemaju mogućnost školovanja, odvojena su od roditelja te konzumiraju drogu i alkohol. Rupčić (2016) upozorava da se ta djeca suočavaju s gubitkom vlastitog djetinjstva, velikim gubicima i

psihološkim ožiljcima, a te traume javljaju se tijekom i nakon nasilja koje su počinili. Zbog navedenog, 1988. godine šest nevladinih organizacija osnovalo je Koaliciju za sprječavanje korištenja djece kao vojnika (eng. *Coalition to Stop the Use of Child Soldiers*). Ona danas djeluje u više od 30 država svijeta.

2.1.3. Metode regrutiranja djece i mladih

Trgovci ljudima razvili su različite postupke i služe se raznim metodama kako bi došli do žrtava. Razvili su promišljen postupak vrbovanja žrtava. To su često oglasi u novinama koji nude pomoći za legalna zaposlenja u stranim državama i djelovanje preko agencija za sklapanje brakova putem interneta (Musa, 2017). Česta je pojava da se mnogi ljudi, najčešće žene, zbog različitih vrsta diskriminacija odlučuju na put u nepoznato i tako završe kao žrtve trgovanja ljudima (Belušić i sur., 2006). Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007) uočavaju da se žrtve izravno otimaju, trgovci se služe različitim prijevarama, obmanama i nagovaranjima kako bi namamili žrtve, a poslije se koriste ucjenama, prijetnjama i sve težim oblicima tjelesnog i fizičkog zlostavljanja. Klasičan mehanizam, tj. postupak sačinjava obećavanje potencijalnoj žrtvi, najčešće mladoj djevojci, niskokvalificiranog posla u inozemstvu, primjerice konobarice, dadilje, sobarice, služavke ili rad u nekoj drugoj uslužnoj djelatnosti. Postoji praksa na svodnici posude novac od obitelji za troškove puta i smještaja i tako stavljaju dijete, odnosno žrtvu, u dužnički odnos i kasnije ga iskorištavaju u svrhu vraćanja dugova. No, posrednici, uz nepoznate osobe, mogu biti prijatelji, rodbina, poznanici, zaručnici i supruzi. Isti autori naglašavaju da su vrbovatelji u više slučajeva poznate osobe (45% slučajeva), nego stranci (13% slučajeva), a ostale vrbovatelje činili su prijatelji, supruzi, susjedi, prijatelji, obitelji i rođaci. Tako rezultati istraživanja udruge Nova Generacija na uzorku od 15 ispitanika koji sačinjavaju stručne osobe koji zbrinjavaju žrtve trgovine ljudima, izvještavaju da prijetnja, prisila i prinuda, kao metoda vrbovanja djece, zauzima drugo mjesto na skali procjene razloga trgovanja ljudima. Najviše mjesto na skali zauzima visoka razina siromaštva kao razloga trgovanja ljudima. Također, prema rezultatima navedenog istraživanja, uočeno je da su roditelji i skrbnici u 73% slučajeva počinitelji kaznenog djela trgovanja ljudima kada se govori o maloljetnicima.

Musa (2017) spominje i nove metodu tzv. „drugog vala“ prema kojoj se žena žrtva trgovanja ljudima vraća kako bi vrbovala drugu ženu, s obzirom na to da su žene skupina koja se najviše kupuje i prodaje, no, bilo tko može biti žrtvom neovisno o dobi, podrijetlu, obrazovanju, nacionalnoj pripadnosti, društvenom statusu i slično. Zbog rasta ovakvog oblika nasilja, roditelji se boje puštati djecu u škole ako im ustanove ne mogu obećati sigurnost djece na putu

do škole i od škole do kuće. Također, autori navode da je prisilno odvođenje i otimanje djece česta metoda koju rabe trgovci ljudima. Tako se služe obmanama, a najčešća meta su im siromašne i neuke obitelji koje zbog neznanja ili očaja povjeravaju svoju djecu drugim osobama te tako očekuju i vjeruju da će i sebi i svojoj djeci pružiti bolju budućnost. Smatraju da će tako djeca raditi lakše poslove kao što je rad u privatnim kućanstvima, poljoprivredi ili turizmu. Obmane i poluistine koriste se i u svrhu nuđenja posla u industriji zabave, odnosno striptiz barovima i plesnim klubovima. Mladi koji pristanu na ovakve poslove vjeruju da će se vratiti kući s dosta novca, no, neobrazovanost, krajnje siromaštvo i neupućenost u ono što ih očekuje rezultira prihvaćanjem bilo kakvih aktivnosti u komercijalnoj seksualnoj industriji (Raboteg-Šarić, Bouillet, Marinović, 2007).

2.2. Djeca i mladi kao rizična skupina trgovanja ljudima

Livazović (2011) populaciju mladih ističe kao najranjiviju skupinu u suvremenom društvu s obzirom na specifičnost razdoblja u kojem se nalaze. Mladi još nemaju sve predispozicije i mogućnosti kao odrasli, a nisu ni zaštićeni poput djece. Tako Raboteg-Šarić, Bouillet, Marinović (2018) navode da su upravo djeca i mladi skupina koja je najviše izložena opasnosti viktimizacije. Posebno ranjivu skupinu čine učenici srednjih škola s obzirom na to da se nalaze u fazi ulaska na tržište rada ili mogućeg nastavka školovanja izvan mjesta svog boravka. Prema podacima UN-a, Doležal (2007) izvještava da se oko 2 milijuna djece godišnje kupuje i prodaje sa svrhom seksualne i radne eksploatacije. Nevladine organizacije na Tajlandu izvještavaju da su jedna trećina prostitutki zapravo maloljetna djeca koja su uvezena iz drugih država. Hrvatska se prikazuje kao tranzitna zemlja za žene iz Moldavije, Ukrajine, Mađarske, Rumunjske, Bugarske, Bosne i Hercegovine i Slovačke u zemlje Zapadne Europe, no, Doležal (2007) navodi da Hrvatska postaje zemlja odredišta za žene iz Bosne i Hercegovine vrbovane u svrhu seksualne eksploatacije u primorskim turističkim gradovima. Marušić (2018) uočava da su žrtve uglavnom djevojčice koje se vrbuje u svrhu spolne zlouporabe te prisilnog sklapanja ili nedozvoljenog braka. Također, govori da je broj zabilježenih žrtava 2005. godine brojio tek njih 5, a 2015. godine zabilježeno je 38 identificiranih žrtava. U posljednjem je razdoblju zabilježen i sve veći broj muškaraca žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Međunarodna organizacija rada (International Labour Organization – ILO, 2016) izvještava da se u području prisilnog rada nalazi 21 milijun žrtava trgovanja ljudima, od kojih su 11,4 milijuna žene i djevojčice, a 9,5 milijuna muškarci i dječaci. Herceg-Pakšić i Jukić (2016) tvrde da ropstvo mladih ima svoje utjecaje i u Republici Hrvatskoj. Tako navode primjer prodaje

maloljetne djevojke u dobi od 16 godina drugoj osobi koja je prisiljena baviti se prostitucijom u Italiji i Francuskoj za iznos od 2000 eura. Doležal (2007) raspolaže zabrinjavajućima podacima iz Albanije gdje se jedna djevojčica može „kupiti“ za samo 100 dolara, a ponekad i samo roditelji prodaju vlastitu djecu. Shodno tomu, ovaj je problem vrlo važno osvijestiti kod djece i mladih svih dobni skupina i ukazati na posljedice i moguće opasnosti. Rezultati istraživanja Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007), prema reprezentativnom uzorku strukture populacije hrvatskih srednjoškolaca iz dvadeset hrvatskih županija i Grada Zagreba, govore da je 89,8% mladih čulo za problem trgovanja ljudima u svrhu njihova iskorištavanja, a 6,7% sudionika istraživanja odgovorilo je potvrdno na pitanje je li u njihovoj sredini bilo slučajeva trgovine ljudima. Štoviše, prema rezultatima istraživanja Barić (2018), na uzorku 264 ispitanika između 18 i 64 godina, 49,9% ispitanika izjasnilo se da se kroz obavezni obrazovni sustav uopće ne govori o trgovini ljudima, dok je njih 42,8% odgovorilo da se ova problematika vrlo malo spominje. S druge strane, rezultati istraživanja Bouillet (2006), prema uzorku od 1500 mladih na području Zagrebačke županije, izvještavaju da je 51,3% mladih izrazilo zabrinutost u vezi otmice i rizika trgovanja ljudima kao društveno nepoželjnih pojava. Stoga, izrazito je važno detaljnije istražiti ovaj fenomen i približiti mladima relevantne podatke i osvijestiti im nužnost razumijevanja ove pojave kao i nužnost preventivnog djelovanja. Vrlo važnu ulogu ovdje imaju i učitelji, nastavnici i pedagozi koji većinu vremena provode s djecom u različitim ustanovama s ciljem odgajanja i poučavanja. Tako su u prilici su preventivno djelovati i informirati djecu i mlade o ovoj pojavi.

2.2.1. Rizični čimbenici i uzorci širenja trgovanja ljudima

Potencijalne žrtve trgovine ljudima mogu biti socijalno ranjive skupine društva i socijalno isključene osobe s nedostatkom znanja i informacija o ovoj pojavi. Musa (2017, 97) navodi najčešće društvene okolnosti zbog kojih osoba postaje laka žrtva trgovine ljudima kao što su socijalna isključenost (najčešće kao posljedica siromaštva), nasilje u obitelji, nizak stupanj obrazovanja, narušeno zdravstveno stanje, odgojna zapuštenost i zanemarenosti, bolesti ovisnosti, loši uvjeti rada, narušeni obiteljni odnosi, okolnosti u kojima je osoba stranac, izbjeglica, azilant ili ilegalni migrant i drugo. U različitim državama može se primijetiti da u žrtvama trgovanja u vlastitoj državi postaju djeca koja napuštaju sela i odlaze u gradove gdje je veća potražnja za jeftinom radnom snagom i prostitucijom, a samim time potražnja je veća ako je to urbano područje ujedno i turističko. Također, uočeno je da se odrasli i djeca iz siromašnih područja sele u bogate države u potrazi za poslom i boljom budućnošću te se koriste za udovoljavanje zahtjevima tržišta i potrebama tržišta seksualne industrije (Raboteg-Šarić,

Bouillet, Marinović, 2007). Osim promjene mjesta boravka s ciljem nastavka školovanja, postoje i drugi uzroci migracija, a Budimlić i sur. (2016) pišu da mogu biti prirodni (epidemije, vremenske nepogode), društveni (ratovi, politička nestabilnost, vjerska netrpeljivost) i ekonomski (siromaštvo, glad, težnja za boljim uvjetima života). Tako postoji i veza migracija i trgovine ljudima u vidu iskorištavanja kao načina pronalaženja žrtva za trgovinu ljudima. Matak i Vargek (2012) zaključuju da su glavni uzroci trgovanja ljudima socijalno-ekonomske prilike. To se posebice odnosi na osobe koje dolaze iz zemalja u tranziciji i koje se nalaze u nepovoljnoj financijskoj i svakoj drugoj situaciji. Ovaj navod potvrđuju rezultati istraživanja udruge „Nova generacija“, istražujući o djeci žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, a izvještavaju o tome da 93% maloljetnih žrtava potječe iz obitelji s niskim ekonomskim i obrazovnim statusom. Veber i Košić (2011) naglašavaju da žrtve trgovine ljudima su uglavnom ženske osobe mlađe životne dobi podrijetlom iz država jugoistočne Europe, odnosno iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Moldavije, Ukrajine i Rumunjske, dok su određene zemlje Slovenija, Austrija, Italija, Francuska, Švicarska i Španjolska. U tablici 1. vidljiv je broj identificiranih žrtava prema zemlji porijekla.

Tablica 1. Broj identificiranih žrtava prema zemlji podrijetla (prema Veber, Košić, 2011)

Broj identificiranih žrtava po zemlji-porijekla	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Hrvatska	2	2	5	3	3	9	4	4
BiH	-	1	3	1	1	2	2	1
Kamerun	-	1	-	-	-	-	-	-
Maroko	-	-	1	-	-	-	-	-
Moldavija	3	1	2	-	-	1	-	-
Rumunjska	-	-	3	1	1	-	-	-
Ruska Federacija	-	1	-	-	-	-	-	-
Slovačka	-	1	-	-	-	-	-	-
Srbija	-	1	3	-	1	3	1	3
Ukrajina	2	-	2	-	3	-	-	-
Bugarska	-	-	-	1	3	-	-	-
Albanija	-	-	-	-	1	-	-	-
Bez nacionalnosti	1	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno (N = 84)	8	8	19	6	13	15	7	8

Djecu je puno lakše pridobiti da postanu žrtve trgovanja ljudima. Najčešće stanja u kojima se djeca vrbuju su djeca čiji su roditelji razvedeni i imaju loše odnose, djeca u obiteljima koja se oslanjaju na financijsku pomoć djeca koja rade, djeca u socijalno i ekonomski ugroženim obiteljima, djeca bez roditeljske skrbi, djeca koja zbog ratnih posljedica nemaju jednog ili oba

roditelja, djeca koja žive u institucijama, djeca čiji roditelji rade u inozemstvu, djeca iz obitelji s djecom koja imaju smetnje u psihičkom i fizičkom razvoju, djeca čiji su roditelji ovisni o psihoaktivnim supstancama i alkoholu (i sama djeca ovisnici), djeca iz obitelji bez prijavljenog boravišta ili prebivališta (najčešće romske obitelji), djeca čiji roditelji odobravaju kasne izlaske i situacije bez roditeljskog nadzora (Musa, 2017).

Kovčo-Vukadin (2018) navode indikatore potencijalnog rizika za trgovanje djecom na strani roditelja, a koji se odnose na zanemarujući (permisivan odgojni stil), prezaposlenost, autoritaran odgojni stil, restriktivna i stroga pravila izlazaka i slobodnog kretanja, socijalno-patološki oblici ponašanja roditelja (alkoholizam, ovisnost o drogama, kockanje, nerad (odbijanje zaposlenja), nasilničko ponašanje u obitelji te počinjenje drugih kaznenih djela (kretanje u kriminalnim radnjama). Uzroci trgovanja ljudima mogu biti višestruki, a nalaze se i širem socijalnom kontekstu, kao i u obiteljskom okružju i osobinama žrtve trgovanja. Uzroci mogu biti vezani i uz potražnju jeftine radne snage u razvijenim državama, a Radović, Bogičević, Anđelković i sur. (2009) navode životne uvjete u zemlji podrijetla, odnosno rat i političke sukobe kao uzorke masovnog migriranja stanovništva te siromaštvo kao posljedicu društveno-političkih kriza. Cimerman (2005) dodaje neobrazovanost, besperspektivnost i želju za većom zaradom. Takve su osobe podložnije manipulacijama i teško se nose sa stresnim situacijama. Također, isti autor naglašava da je znatan broj žrtava trgovanja ljudima priznao da su ih prijatelji ili članovi obitelji potaknuli na dolazak kod njih u inozemstvo s pričama o sigurnom smještaju i zapošljavanju. Komarić (2005) navodi da je diskriminacija djevojaka i žena zbog društvenih okolnosti značajan uzrok trgovanja ljudima. U takvom se okruženju javljaju i prisilni i dogovoreni brakovi jer se smatra da djevojčice ne moraju biti obrazovane te da moraju žrtvovati svoju budućnost u korist braće i obitelji. Neodgovarajuća zakonska regulativa pospješuje pojavnost trgovanja ljudima. Često se problem umanjuje i zanemaruje, a Doležal (2007) uočava kako postojeći kazneni zakoni većinom ne sadrže definiciju posebnog kaznenog djela trgovanja ljudima, pa se trgovci kažnjavaju prema postojećim zakonima ili se ne kažnjavaju uopće.

Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007, 54) kao rizičan faktor ističu loše obiteljske odnose i disfunkcionalne obitelji koje doprinose dječjoj ranjivosti i podložnosti utjecaju trgovaca. Česta je pojava da zlostavljana djeca bježe iz obitelji te tako nezaštićena upadaju u zamku trgovaca ljudima. Također, autori navode i nedovoljnu informiranost i znanje kao rizičan čimbenik sve veće pojave trgovine ljudima. Problem se često umanjuje i zanemaruje, a prevladava mišljenje da se to događa negdje drugdje i nekom drugom. Ovaj problem medijski nije dovoljno pokriven, stoga je vrlo važno informirati i senzibilizirati javnost o ovoj pojavi.

2.2.2. Mediji kao rizično-zaštitni čimbenik promicanja trgovanja ljudima

Livazović (2009) djecu i adolescente karakterizira kao posebno osjetljivu društvenu skupinu koja se nalazi u razdoblju izgradnje i usvajanja stavova i adaptiranja socijalizacijskim okvirima i normama ponašanja. Stoga, ističe kako su mediji ključni medijatori kod usvajanja društveno prihvatljivih modela življenja pomoću kojih oblikuju stavove mladih o svojoj socijalnoj okolini. Belušić i sur. (2006) upozorava da je jedan od problema vezan uz trgovanje ljudima priljev informacija putem medija. Slika koju mediji prenose iz bogatih i razvijenih zemalja u siromašne zemlje i zemlje u tranziciji pokretač je migriranja stanovništva u bogate sredine. Putem u nepoznato, ni ne znajući što ih ondje očekuje, ljudi postaju žrtve trgovine ljudima. Livazović (2012) problematiku utjecaja medija na djecu i mlade svrstava u najaktualnija pitanja među odgojno-obrazovnim stručnjacima, a još je 2009. godine Livazović naglasio da mladi žive i odrastaju s medijima kao sastavnim dijelom socijalizacije. Slika koju mediji prenose iz bogatih zemalja u nerazvijene zemlje (ili zemlje u tranziciji) poticaj se da se ljudi odluče svoju sreću potražiti u razvijenim zemljama. Cimerman (2005) govori da se pregledom tiskovnih medija, različitih internetskih stranica i oglasnika može vidjeti pregršt oglasa za dobro plaćen posao u inozemstvu. No, dodaje kako rezultati istraživanja izvještavaju da mladi nisu svjesni opasnosti koje se kriju iza takvih oglasa za posao. Dragičević, Lisičar, Jurić, Katulić, Gumzej i Božić (2016) navode problematiku nepostojanja granica u vidu komunikacije i ostvarivanje kontakata na internetu, veliku dostupnost osobnih podataka potencijalnih žrtava te razne mogućnosti oglašavanja. Posebno ističu mogućnost komunikacije putem DeepWeb-a i DarkNet-a⁴ s ciljem trgovanja ljudima. Prema rezultatima istraživanja u izvještaju Eurostata 2015. godine o faktoru sredstava pomoću kojih se vrbuju žrtve trgovanja ljudima (Internet, agencije za zapošljavanje, tiskani mediji, usmena komunikacija i drugo), zapaženo je da oglasi na internetskim stranicama čine jedno od najkorištenijih sredstava za vrbovanje budućih žrtava trgovanja ljudima.

Livazović (2010) smatra iznimno važnim da djeca i mladi upoznaju, eksperimentiraju i razviju odnose prema medijima sukladno dobi i razvojnim karakteristikama, ali i nužnost vođenja i podrške medijski obrazovanih osoba koje će pružiti informacije o štetnim porukama i sadržajima u medijima. Važno je postaviti jasne granice i pravila korištenja medijskih sadržaja te procjenjivati i preispitati sumnjive stranice i oglase za posao koji se nude preko interneta. S

⁴ „Pojmom DeepWeb označavamo dijelove interneta koji nisu indeksirani od strane internet pretraživača, dok pojam DarkNet označava dio DeepWeb-a kojem je pristup ograničen, anonimn te se u najvećoj mjeri koristi za ilegalne aktivnosti“ (Dragičević i sur., 2016, 7).

obzirom na veliku količinu vremena koju djeca i mladi provode u školi, veliki se naglasak stavlja upravo na odgojno-obrazovnu ustanovu i učitelje. Tolić (2009) naglašava važnost medijske kompetencije koja se temelji na kvalifikaciji učitelja u životu s medijima. Medijska se kompetencija temelji na znanju i sposobnosti življenja u suvremenom medijskom okruženju tako da učenik od učitelja usvoji i nauči kako se nositi s medijima. Nadalje, Dragičević i sur. (2016) ističu da korištenje socijalnih mreža kao alata za informiranje o mogućim opasnostima, prikupljanjem i širenjem podataka o žrtvama te, naposljetku, i otkrivanja trgovine ljudima označava značajan instrument za borbu protiv trgovanja ljudima. Tako se žrtvama omogućuje da putem posebnih web tehnologija sigurno ostvare komunikaciju s nadležnim organima što čini pozitivan način korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija s ciljem prevencije i otkrivanja trgovanja ljudima.

2.2.3. Opasnosti i posljedice trgovanja ljudima na djecu i mlade

Prema Priručniku Hrvatskog Crvenog Križa za pomoć i zaštitu žrtava trgovanja ljudima, žrtve mogu imati dugotrajne psihičke, fizičke i socijalne posljedice s obzirom na izloženosti različitim oblicima zlostavljanja, traumatskim iskustvima te ovisnosti o opojnim sredstvima. Žrtve se često znaju izolirati i povlačiti od socijalne okoline što izaziva poteškoće u interakciji s užom i širom zajednicom. Također, autor navedenog priručnika upozorava da se djeca različitih dobnih skupina različito ponašaju i nose s proživljenim traumatskim događajima. Kovčo-Vukadin (2018) upozoravaju da je česta pojava značajna neusklađenost kronološke i obrazovne dobi djece žrtava trgovine ljudima. Za vrijeme zatočeništva, trgovci ljudima djeci uskraćuju i pohađanje škole, a to je posebno vidljivo kod djece bez pratnje koja nisu identificirana kao žrtve. Razlozi koji se navode zbog dugotrajne neuključenosti u obrazovni proces ili prestanak školovanja su ratna stanja, siromaštvo, velika udaljenost do škole, potreba pomoći roditeljima, briga o mlađoj braći i sestrama, slab interes za obrazovanjem i motivacija za zapošljavanje. Posljedice koje ostaju kod djece predškolskog i školskog uzrasta vidljivi su u tablici 2.

Tablica 2. Posljedice koje ostaju kod djece predškolskog i školskog uzrasta (prema Priručniku Hrvatskog Crvenog Križa za pomoć i zaštitu žrtava trgovanja ljudima)

Posljedice kod djece predškolske dobi	Posljedice kod djece školske dobi
<ul style="list-style-type: none"> • nemaju kontrolu nad mokrenjem • sišu prst • plaču • boje se stranaca • boje se ostati sami • razdražljivi su • zatvoreni • pasivni 	<ul style="list-style-type: none"> • osjećaju fizičku bol • glavobolja • depresivni su • imaju strah o vlastitoj sigurnosti • ne mogu se koncentrirati • teško usvajaju školsko gradivo • fizički napadaju druge • povučena su

Bez obzira na uzrast djeteta, ovakvo životno iskustvo ostavlja neizbrisive tragove u životu djeteta. Adolescenti su također rizična skupina kada govorimo o trgovini ljudima, a adolescenciju Livazović (2012) definira kao intenzivno formativno razdoblje u životu pojedinca u kojemu prolazi kroz mnoštvo bioloških i psihosocijalnih promjena. Adolescenti mogu, prema Priručniku Hrvatskog Crvenog križa, ukazivati na fizičku bol, biti depresivni, zbunjeni, loši u školi ili drugim društvenim obvezama ili sportu, iskazivati agresivno ili nedruštveno ponašanje, tendenciju zloupotrebe opojnih sredstava (alkohol, razne vrste droge), ovisnost i razne vrste delinkventnog ponašanja te će se povući u izolaciju. Vrlo su često pothranjeni, neuredni, prethi te loše razvijenih komunikacijskih vještina za svoju dob. Kovčo-Vukadin (2018) također navode da trgovina ljudima ima negativan utjecaj na fizički, psihički i socijalni razvoj djeteta te na moguću prisutnost raznih internaliziranih i eksternaliziranih oblika poremećaja u ponašanju.

2.3. Suzbijanje i prevencija trgovanja ljudima

Od najznačajnijih strategija, prema Doležal (2007), koje je Republika Hrvatska poduzela u sklopu prevencije trgovine ljudima na ovom području, je prisustvovanje Briselskoj konferenciji u rujnu 2002. godine prihvativši Briselsku deklaraciju. Briselska deklaracija prvi je europski dokument koji u cjelovitosti definira problem trgovanja ljudima i na temelju kojeg je donesen hrvatski Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima.

Od 2002. Republika Hrvatska priključila se izradi sustava suzbijanja trgovine ljudima te je tako s tim ciljem potpisala najvažnije međunarodne dokumente na ovom području, a to su: *Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta, Protokol*

za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebno ženama i djecom, Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom, Konvencija o pravima djeteta, Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima (Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2018. do 2021. godine, 2018).

Kao jedno od područja koje obuhvaća Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2018. do 2021. godine su prevencija i obrazovanje. Prema Mjeri 2 u navedenom dokumentu određene su aktivnosti u Programu prevencije trgovanja ljudima za djecu i mlade, a to su: integrirani odgoj i obrazovanje za suzbijanje trgovanja ljudima u sustav odgoja i obrazovanja, provođenje programa obrazovanja za stručne radnike u odgojno-obrazovnim ustanovama te provođenje informativnih radionica za djecu i mlade. Cilj ovih aktivnosti je podizanje svijesti o problematici trgovine ljudima. U Nacionalnom se planu za suzbijanje trgovanja ljudima naglašava da je preventivno djelovanje uz obrazovanje ciljanih skupina izuzetno važan korak u suzbijanju trgovanja ljudima. Stalni rad na obrazovanju usko je povezan s prevencijom trgovine ljudima, a doprinosi i većoj vidljivosti ove pojave. U odgojno-obrazovnom sustavu provodi se obavezan Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskoj odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama (NN 104/14). Jedna od sastavnica programa je suzbijanje trgovine ljudima. Tako se svojoj djeci omogućilo da u sklopu školskog kurikulumu razvijaju kompetencije za suzbijanje trgovanja ljudima. Pripremljeni su i nastavni materijali za trening nastavnika i učitelja. Svijest, upoznatost i znanje s problematikom trgovanja ljudima relevantnih osoba i institucija, važan je preduvjet stvaranja i provođenja mjera s ciljem njegovog suzbijanja (Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2018. do 2021. godine, 2018).

Doležal (2007) navodi da je vrlo važno usmjeriti se na sve škole u Republici Hrvatskoj, posebice u ruralnim područjima gdje su ljudi manje informirani od onih u gradu, jer mnogi nemaju primjerena znanja o problemu, ne znaju što stoji iza određenih oglasa za posao niti komu se mogu obratiti za pomoć. Brander, De Vitte, Ghanea, Gomes, Keen, Nikitina i Pinkviciute (2012) obrazovanje definiraju kao osnovno sredstvo kojim se djeca i odrasli, koji su ekonomski i socijalno marginalizirani, mogu izvući iz siromaštva i pribaviti sredstva za potpuno sudjelovanje u svojim zajednicama. Obrazovanje ima egzistencijalnu ulogu u osnaživanju žena i zaštiti djece i od eksploatacijskog rada i seksualnog iskorištavanja. Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007) naglašavaju da bi se ciljevi obrazovanja mogli odrediti na tri preventivne razine. Na prvoj razini cilj bi bio osigurati znanja i sposobnosti koja će mladima pomoći da se odgovarajuće zaštite od opasnosti da ona jednom postanu žrtve trgovine ljudima.

Cilj na drugoj razini obrazovanja percipira razumijevanje širih društvenih konteksta u kojem se događa ova pojava, s ciljem razvoja mehanizma koji bi osigurao odgovarajuću zaštitu posebice rizičnih skupina djece i mladih, kao i umanjivanje mogućnosti njihovog osobnog uključivanja u lanac trgovine ljudima. Treća razina obrazovanja za cilj ima odgoj i obrazovanje o ljudskim pravima, odnosno na razvoj vrijednosti kod mladih koji doprinosi jačanju mogućnosti donošenja valjanih odluka u svim složenim društvenim uvjetima, a isto tako i na poticanje mladih na aktivno sudjelovanje u izgradnji demokratskog društva u kojem se u potpunosti poštuju ljudska prava.

Kovčo-Vukadin (2018) iznijeli su i informativne i obrazovne mjere i aktivnosti prevencije trgovanja ljudima. Javnost, roditelji i stručnjaci u radu s djecom putem provođenja javnih, dobro osmišljenih kampanja informirali bi se o problemu trgovine ljudima. Također, mediji bi većom zastupljenosti obrazovnih sadržaja u udarnim terminima o ovoj problematici upozoravali na kvaliteti roditeljstva i odnosa s djecom. Osim televizijskih programa, društvene mreže služile bi kao platforme na kojima se prikazuju kampanje putem spotova, vijesti i različitih sadržaja. Autorica navodi i važnost uključivanja tehničkog osoblja (kuhari, vozači, kućni majstori) u odgojno-obrazovne ustanove u programe učenja. Šuković, Radunović, Mugoša, Popović i Čuk-Milankov (2015) upozoravaju da je osobito važno uključivanje žrtve trgovanja ljudima u životnu svakodnevicu za prevenciju povratka u okrilje kriminalne organizacije ili trpljenja drugih nasilničkih odnosa. Navode da reintegracija osobe u obrazovni sustav ne omogućuje samo bolje mogućnosti zapošljavanja nego i interakciju s vršnjacima, mogućnost razvoja socijalnih kontakata te formiranje kruga prijatelja među kojima će se osjećati prihvaćenim. Učitelji i stručni suradnici bi u svoje programe rade usustavili i učenje o ljudskim pravima i pravim djeteta kao temelj svih odgojno-obrazovnih programa za djecu. U školama bi se trebali provoditi programi koji će u neposrednom radu:

- afirmirati znanja, vještine i sposobnosti djece vezane uz sigurno ponašanje na internetu,
- prava djece,
- prepoznavanje vlastitih snaga i zaštitnih čimbenika,
- prepoznavanje opasnosti (vrbovanje, prijave putem interneta, ponude prijevoza),
- metode izbjegavanja opasnosti,
- traženje pomoći,
- uključivanje u kvalitetne sadržaje slobodnog vremena,
- svladavanje teškoća u obrazovanju i postizanje bolje uspjeha,

- unapređenje komunikacije s roditeljima, vršnjacima i ostalim odraslim osobama u okruženju (Kovčo-Vukadin, 2018).

Brander, Gomes, Keen i Lemineur (2002, prema Raboteg-Šarić, Bouillet, Marinović 2007) predlažu nekoliko tehnika radioničkog rada koji može koristiti odgojnim sadržajima koji se tiču prevencije trgovanja ljudima u kontekstu odgoja i obrazovanja za ljudska prava, a korisne su za stručne suradnike, učitelje i nastavnike:

- Oluja mozгова (brainstorming) – potiče učenika na osmišljavanje ideja i upoznavanje s mnoštvom ideja. Ovom se tehnikom brzo sastavlja popis ideja potrebnih pri rješavanju problema. Odabiru se ideje koje razred podržava do konačnog odabira. To može biti, primjerice, obilježivanje Međunarodnog dana ljudskih prava.
- Rasprave, razgovor, parlament, sučeljavanje, rasprava – učenici kroz raspravu uče da nemamo svi ista mišljenja, da svi imaju pravo govoriti, osjećati, misliti i vidjeti drugačije. Također, imaju pravo sučeliti mišljenja i braniti svoj stav, a da pritom uvažavaju drugu osobu. Uče kako objasniti i analizirati vlastite stavove i mišljenja.
- Rad u malim skupinama – potiču se svi učenici na aktivno sudjelovanje pri čemu nekoliko učenika rad na nekom zadatku, primjerice izrada informativnih letaka o trgovanju ljudima. Na kraju, jedan učenik iz skupine predstavlja ostatku rada njihov letak i objašnjava na koji način su ga i kako izrađivali.
- Rangiranje – metode se provodi u svrhu dobivanja posebnih informacija ili s ciljem poticanja rasprave u malim skupinama. Potrebno je imati pripremljene listiće s određenim tvrdnjama i zaključcima u svezi s temom o kojoj se razgovara. Učenici u skupinama rangiraju ih, odnosno razvrstavaju ih prema važnosti. Moglo bi se razgovarati, primjerice, o načinima na koje se može dobiti posao u inozemstvu uz navođenje prepreka, izazova i opasnosti.
- Igranje uloga (dramske tehnike) – ovom tehnikom razvija se empatija i sagledavaju se situacije iz različitih kutova. U razred se donose različite situacije iz stvarnog života, primjerice, situacija u kojoj se djevojka posvađala sa svojim roditeljima i poželi otići iz kuće ugledajući zanimljiv oglas u novinama.
- Igre stimulacije i oponašanja – radi se o igranju uloga u kojoj sudjeluju svi učenici. Stimulacije traže određenu razinu emocionalne uključenosti što doprinosi boljem razumijevanju ponašanja ljudi u različitim situacijama. Na kraju je važno razgovarati o osjećajima sudionika. Moguće je odigrati susret djevojke s potencijalnim poslodavcem u inozemstvu ili svojoj zemlji.

- Izrada plakata, letaka, brošura - za učenike je motivirajuće da svoja znanja ili ono što žele poručiti drugima napišu u obliku plakata, letaka ili brošura. Tehnike mogu biti različite, od crteža, izreska iz časopisa, pa sve do karikatura, stripova i drugog. Moguće je napraviti i izložbu učeničkih radova u prostorima škole.
- Filmovi – kao medij mladim može koristiti kao motivirajući uvod u različite rasprave.
- Novine, radio, televizija, Internet – učenici mogu sami pratiti neku pojavu i pripremiti je za grupni rad na temelju koje će se voditi rasprava. Razgovara se o načinu na koji je pojava prezentirana, raspravlja se o stereotipima i predrasudama i drugom.
- Snimanje filmova i izrada fotografija – na ovaj način učenici mogu izraziti svoje mišljenje bez ikakvih prepreka i predrasuda.

Posljednje dvije navedene tehnike doprinose aktivnom sudjelovanju učenika u kreiranju odgojno-obrazovnog procesa. Poznavanje ljudskih prava i pojave trgovine ljudima ne dovodi do njihovih kršenja, pa je aktivizam mladih u ovom području odgoja i obrazovanja vrlo vrijedan. Vrlo je važno i poticanje mladih na činjenje odgovarajućih akcija protiv kršenja ljudskih prava jer ih upravo to čini motiviranima i osnažuje ih u spoznaji da mogu doprinijeti promjeni u društvu. To je moguće postići suradnjom škola i nevladinih organizacija, odnosno poticanjem učenika i mladih da sami osnivaju organizacije usmjerene promicanju ljudskih prava, naravno, uz potporu nastavnika (Raboteg-Šarić, Bouillet, Marinović, 2007).

Janković i Livazović (2015) govore da škola mora kontinuiranom i obnavljajućom unutarnjom promjenom odgovarati na dinamiku okoline naglašavajući činjenicu kako škola nikada nije odvojena od društva. Doležal (2007) uočava da škole u svoj program uključuju prevenciju trgovanja ljudima, ali njoj se često ne pridaje adekvatna pozornost. Kao razlog ne navodi nezainteresiranost i inertnost odgovornih, nego nedostatak vremena za provedbu preventivnih obrazovnih programa za djecu i mlade. Upravo se u tome ukazuje prilika djelovanja stručnih suradnika pedagoga u osvješćivanju i prevenciji problema. Radioničkim pristupom nastavi učitelji, nastavnici i stručni suradnici uvelike bi mladima približili ovu problematiku, ali i poticali učenike da, putem gore navedenih metoda rada, sami istražuju ovu pojavu i donose zaključke. Osim radionica, stručni suradnici mogu djelovati i putem savjetodavnog rada. Prema Konceptiji razvojne pedagoške djelatnosti (2001) neposredno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu sadrži savjetodavni rad stručnih suradnika koji obliku grupnog i individualnog savjetodavnog rada uključuje rad s učenicima, nastavnicima, roditeljima i ostalim subjektima odgojno-obrazovnog procesa. Stoga, pedagog ima široko područje

djelovanja i značajnu ulogu u prevenciji i informiranju djece i mladih u odgojno-obrazovnim ustanovama o pojavi trgovanja ljudima.

2.3.1. Kultura slobodnog vremena u prevenciji rizika trgovanja ljudima

Djeci je vrlo važno ponuditi i kvalitetne sadržaje u slobodnom vremenu. Slobodno vrijeme pojedincu omogućuje osobni razvoj, a samim time i razvoj čitavog društva i kulture na koji pojedinac utječe samoaktualizacijom. Vukasović (2001) tvrdi da pedagogija slobodnog vremena proučava sve prikladne, slučajne, neorganizirane i nenamjerne utjecaje na djecu i mlade s ciljem da ih upozna, zatomi njihovo negativno djelovanje te poveća pozitivne utjecaje u slobodnom vremenu. Gajger i Mlinarević (2010) navode da je ono važno za razvoj ličnosti djece i mladih te im omogućuje zadovoljavanje osobnih interesa i potreba. Dakle, iznimno je važno da djeca i mladi imaju mogućnost biranja sadržaja koje će sačinjavati njihovo slobodno vrijeme. Ono ima izniman utjecaj na djecu i mlade, na odabir aktivnosti, osobni razvoj i zadovoljstvo vlastitim životom. Aktivnosti slobodnog vremena djecu i mlade uključuju djecu i mlade u realne i kompleksne životne i međuljudske situacije i odnose koji mogu znatno utjecati na socijalni razvoj pojedinca te potrebe za socijalnom interakcijom i integriranjem u društvenu zajednicu (Livazović, 2018).

No, mladi ponekad nepromišljeno biraju aktivnosti u slobodnom vremenu i nisu upoznati s posljedicama svojih odabira. Česta je pojava da se mladi odluče na putovanja s ciljem provoda i zabave u gostujućoj zemlji. U svoje slobodno vrijeme, prema Klarin i Gusić (2013), mladi zbog želje za uzbuđenjima i otkrivanjem nepoznatih i novih destinacija i kultura odlučuju se na turistička putovanja. Zbog ograničenih prihoda primorani su materijalna sredstva zatražiti od roditelja ili različitim načinima uštede priuštiti si putovanje. Tada najčešće biraju *last minute* ponude, stopirati, spavati u šatorima ili putovati i spavati s više osoba, što za sobom može povući i brojne opasnosti. Ne razmišljajući o mogućim opasnostima i posljedicama nepromišljenih odluka, mladi lako postaju žrtve kriminalnih miljea.

Zabrinjavajuća je pojava sve popularnijeg načina putovanja mladih, takozvanog *couchsurfing*. Klarin i Gusić (2013, 61) ovaj način putovanja definiraju kao web stranica na kojoj „korisnici mogu pronaći besplatan smještaj u destinaciji koja ih zanima, a od korisnika se očekuje ponuda smještaja u svom domu putnicima koji posjete mjesto u kojem živi“. *Couchsurfing* broji preko 3 milijuna korisnika u više od 250 država, a među kojima se nalaze i brojni gradovi u Hrvatskoj. Isti autori u svom istraživanju izvještavaju da se nešto manje od 5% mladih u Republici

Hrvatskoj odlučuje na *couchsurfing*, ali zaključuju da ovaj način putovanja još uvijek nije zaživio u Hrvatskoj za razliku od ostalih europskih zemalja.

Lusby (2015) govori da pojedinci i organizacije žele iskoristiti rast turističke industrije kako bi ostvarili profit te su tako prijevoznici tvrtke i hoteli postali nesvjesni sudionici trgovanja ljudima. Također, turistička industrija upletena je u radnu i seksualnu eksploataciju djece i mladih. Seksualna eksploatacija djece i mladih glavni je problem turističke industrije jer žrtve nisu svjesne da se prevoze preko različitih ugostiteljskih i turističkih poduzeća za prostituiranje. Štoviše, Polaris projekt (2015) izvještava da su prva tri mjesta za seksualnu industriju u Sjedinjenim Američkim Državama zauzeli hoteli i moteli, bordeli i internetski oglasi.

Dječji seksualni turizam svjetski je fenomen u Aziji. Glover (2006, prema Lusby, 2015) navodi da je na Tajlandu krijumčareno preko 800 000 djece za seksualnu industriju, 60 000 djece na Filipinima te 20 000 djece na Šri Lanki. Štoviše, autor je napomenuo da trgovina ljudima ne mora biti glavni krivac za seksualnu eksploataciju djece imajući u vidu okolnosti siromaštva i kulture prostitucije u nekim zajednicama. Napredak tehnologije i nove mogućnosti interneta potpomogle su razvoju dječjeg seksualnog turizma. Prema ECPAT (2014), mnoštvo informacija dostupno je online na stranicama agencija putem kojih se osobe, koje putuju s ciljem seksualnog iskorištavanja djece, mogu informirati. Štoviše, postoje forumi gdje zainteresirani mogu dobiti savjete i lokacije djece iskusnijih korisnika. Tako u Moldaviji korisnik *online* sobu za chat koristi kako bi kontaktirao željeno dijete i s njim se upoznao prije nego otputuje u njegovu zemlju.

Također, veliki sportski događaji izazivaju zabrinutost kada se govori o trgovanju ljudima. Dostupni su diljem svijeta i privlače velik broj ljudi. Prema Lusby (2015) aktivisti i vladine organizacije izrazito su zabrinuti zbog mogućnosti postojanja poveznice između trgovanja ljudima i velikih sportskih događaja poput Olimpijskih igara, Svjetskog kupa i Super Bowl-a. Henning i sur. (2007, prema Lusby, 2015) izvještavaju da je tijekom Svjetskog prvenstva 2006. godine prijavljeno je 33 slučaja trgovanja ljudima, a za 5 slučajeva se vjeruje da su izravno povezani sa Svjetskim prvenstvom.

Osim putovanja u druge države s ciljem upoznavanja drugih kultura i zabave, mladi često u želji za razvitkom karijere napuštaju vlastitu državu i upućuju se u inozemstvo. Kao primjer, njemački časopis Spiegel izvještavao je o brazilskom nogometašu kojeg je u Europu dovela sumnjiva agentica obećavši mu da će on i još 5 mladića igrati u Rumunjskoj. Prodavši sve što su mogli kako bi kupili avionske karte, došli su u zemlju i shvatili su da su prevareni. Šest su tjedana morali zarađivati u tuđoj zemlji kako bi preživjeli. Žrtve nogometne mafije često bivaju robovi u Kini, Vijetnamu i Indiji gdje su prodani za nekoliko dolara. Prisiljeni su naporno raditi,

a trpe fizičko i seksualno nasilje. Slična je i praksa trgovanja mladim nogometnim talentima u Africi. Bivši je direktor ureda u francuskom Ministarstvu sporta izjavio da europski klubovi zarađuju kupnjom jeftinih talenata, a zatim ih skupo prodaju drugim klubovima. Naveo je i kako se isplati kupiti mnogo igrača iz Afrike, čak i ako posao može dobiti samo nekolicina. Prema pisanju Quartz Africa 2019. godine, procjenjuje se da se više od 15 000 djece svake godina proda u Europu uz lažna obećanja o profesionalnoj nogometnoj karijeri. U Velikoj Britaniji ima više od 2000 maloljetnika koji su pretrpjeli žrtvu trgovanja nogometom kako bi igrali nogomet. Lažni pojedinci, koji se predstavljaju kao nogometni agenti, ciljaju na mlade strane igrače i namamljuju ih u inozemstvo lažnim obećanjima o suđenjima u vrhunskim europskim nogometnim klubovima. Mladi talenti ostavljaju iza sebe prijatelje i obitelji i troše velike količine novca na vize, putovnice i avionske karte kako bi ostvarili svoje snove. Naravno, u stvarnosti, često ne postoji klub koji čeka igrača u inozemstvu i oni su napušteni po dolasku ili podvrgnuti ropstvu, prostituciji i drogiranju, dok neki čak završe i kao žrtve seksualnog iskorištavanja.

Zaključno, u prevenciji trgovanja ljudima vrlo je važna kultura provođenja slobodnog vremena. Kultura mladih i njihovo ponašanje u slobodnom vremenu postaju područja putem kojih se može doznati što oni uistinu misle jer se tiču svega što mladi osjećaju, vrednuju, nadaju se, a što se može primijetiti u njihovu životu, jeziku, glazbi, modi ili idolima“ (Tomić-Koludrović i Leburić, 2001, str. 27). Kultura provođenja slobodnog vremena uključuje korištenje slobodnog vremena za odgoj i obrazovanje, za osobni razvoj, stvaranje kritičkog mišljenja te upoznavanje novih kultura. S kulturom slobodnog vremena često se povezuje obrazovanje s obzirom na to da škola, osim učenja kako učiti, uči djecu i mlade i kako kvalitetno iskoristiti slobodno vrijeme. Upravo su stručni suradnici pedagozi u izvrsnom položaju da, prije svega nastavnicima, a onda i učenicima, osvijeste problematiku rasta pojave trgovanja ljudima. S obzirom na količinu vremena provedenog u obrazovnim institucijama, djeci i mladima je važno ponuditi kvalitetne aktivnosti, prijedloge za provođenje slobodnog vremena te različite informacije o izvanškolskim aktivnostima. Livazović (2018) osobito govori o preventivnim aktivnostima u slobodno vrijeme. Tim se aktivnostima mlade pokušava zaštititi od različitih utjecaja za koje mladi nisu razvojno, emocionalno i intelektualno spremni, tj. koji imaju negativne posljedice. Razne kreativne radionice, radne akcije, umjetnički radovi ili sportski angažmani imaju pozitivan utjecaj na mlade u vidu grupne međuzavisnosti.

III. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

3.1. Cilj i problem istraživanja

Rad istražuje upoznatost i svjesnost mladih u Republici Hrvatskoj, odnosno studenata, o problematici i opasnostima vezanim uz pojavu trgovanja ljudima i suvremenih oblika eksploatacije. Cilj rada je ispitati upoznatost mladih o ovom problemu s obzirom na njihova sociodemografska obilježja, ispitati motive mogućeg migriranja u druge države, izvore informacija o navedenom problemu te njihove osobne strahove.

Nezavisne varijable su sociodemografska obilježja ispitanika (spol, dob, područje studiranja, akademski uspjeh, prebivalište). Zavisne varijable su studiranje i rad u inozemstvu, motivi migriranja u inozemstvo, pouzdanost izvora informacija o zapošljavanju, procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima te strah od postajanja žrtvom i okoline.

Problem istraživanja je ispitivanje stavova mladih o suvremenim oblicima eksploatacije i organiziranog kriminala s obzirom na njihova sociodemografska obilježja.

3.2. Hipoteze istraživanja

Iz cilja i problema istraživanja oblikovane su sljedeće hipoteze:

H1: Očekuje se statistički značajna razlika između procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima s obzirom na sociodemografske varijable.

H2: Ispitanici koji su o trgovanju ljudima informirani putem medija češće podcjenjuju prisutnost i ozbiljnost situacije u Republici Hrvatskoj.

H3: Bolja mogućnost zarade najčešći je motiv zaposlenja mladih u inozemstvu.

3.3. Ispitanici

Istraživanje je provedeno na uzorku od 250 studenata u dobi između 18 i 30 godina. Studenti pohađaju fakultete na šest različitih područja studiranja, odnosno društveno-humanističko (69,6%, N=174), tehničko (14%, N=35), biomedicina i zdravstvo (8%, N=20), biotehničko (4%, N=10), prirodno (3,2%, N=8) i umjetničko područje (1,2%, N=3). Cjelokupni uzorak od 250 mladih čini 179 djevojaka (71,6%, N=179) i 71 mladić (28,4%, N=71).

3.4. Postupak

Istraživanje je provedeno *online* upitnikom krajem travnja 2020. godine. Zatražena je suglasnost u korištenju prilagođenog upitnika studentice Renate Hasel i mentorice prof.dr.sc. Jasminke Zloković. Upitnik je poslan studentima različitih područja studiranja.

Podaci prikupljeni *online* upitnikom obrađeni su u programu Microsoft Office Excel 2017 i u statističkom programu za računalnu obradu podataka SPSS postupcima deskriptivne i inferencijalne statistike uz primjenu t-testa za nezavisne uzorke, jednosmjerne analize varijance te korelacijske analize.

3.5. Instrument

Upitnik je izrađen putem alata Google docs, a sastoji se od 21 pitanja koja su podijeljena na 7 dijelova. Prvih 5 pitanja odnosilo se na sociodemografska obilježja, odnosno spol, dob, područje studiranja, akademski uspjeh i prebivalište. Drugi dio upitnika sadržavao je pitanja višestrukog odgovora o studiranju i radu u inozemstvu, kao i o motive mogućih migriranja u inozemstvo. Treći dio upitnika sadržavao je pitanja višestrukog odgovora o znanjima mladih o pojavnosti trgovanja ljudima i izvorima informacija. U četvrtom dijelu upitnika mladi su putem Likertove skale od 5 stupnjeva (1 – u potpunosti su nepouzđani, 2 – nepouzđani su, 3 – niti su nepouzđani niti su pouzđani, 4 – pouzđani su, 5 – u potpunosti su pouzđani) procjenjivali pouzđanost ponuđenih izvora informacija za traženje posla. Peti dio upitnika činila je Likertova skala od 5 stupnjeva (1 – u potpunosti se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se ne slažem niti se slažem, 4 – slažem se, 5 – u potpunosti se slažem) o ponuđenim tvrdnjama vezanim uz trgovanje ljudima. U šestom su se dijelu upitnika putem još jedne Likertove skale od pet stupnjeva ispitivali osobni strahovi ispitanika. Zadnji dio upitnika sadržavao je 2 pitanja višestrukog izbora o odgovornosti pojedinaca za trgovanje ljudima i važnosti informiranja djece i mladih u obrazovnim ustanovama o pojavi trgovanja ljudima i njezinim opasnostima.

IV. REZULTATI

4.1. Sociodemografski podaci

Istraživanje je provedeno na uzorku od 250 mladih, odnosno studenata u dobi od 18 do 30 godina. Najveći broj ispitanika ima 23 godine (30,4%, N=76), zatim 22 godine (23,2%, N=58), 21 godinu (17,2%, N=43), 24 godine (8,8%, N=22), 19 godina (7,6%, N=22), 25 i više godina (6,8%, N=14), 20 godina (5,2%, N=13) te 18 godina (0,8%, N=2). Studenti pohađaju različite fakultete, a prema područjima studiranja ispitani su studenti društveno-humanističkog područja (69,6%, N=174), tehničkog područja (14%, N=35), zdravstvenog područja i biomedicine (8%, N=20), biotehničkog područja (4%, N=10), prirodnog područja (3,2%, N=8) te umjetničkog područja studiranja (1,2%, N=3). Ukupni uzorak od 250 mladih čine 179 djevojaka (71,6%, N=179) te 71 mladić (28,4%, N=71).

Govoreći o akademskom uspjehu, ispitanici su procjenjivali školski uspjeh na temelju prošle akademske godine. Najveći broj studenata, odnosno polovica studenata postigla je vrlo dobar (50,4%, N=126). Ostatak ispitanika postigao je izvrstan (25,2%, N=63), dobar (21,6%, N=54), dovoljan (2,4%, N=6) te nedovoljan (0,4%, N=1) uspjeh. Što si tiče mjesta prebivališta, najviše ispitanika živi u gradu (56,8%, N=142), dok ostatak ispitanika odabire selo kao svoje mjesto prebivališta (43,2%, N=108).

4.2 Deskriptivna statistika odabranih dimenzija ispitivanih varijabli

U dijelu upitnika koji se odnosio na studiranje i rad u inozemstvu, ispitanici su prema vlastitim stavovima birali motive migriranja u inozemstvo i poslove koje bi prihvatili u inozemstvu. Prema podacima istraživanja, 52% mladih (N=130) nije razmišljalo o nastavku studiranja i preseljenju u inozemstvo, dok je 48% mladih (N=120) ipak razmišljalo o toj opciji. Kada govorimo o zapošljavanju na kraće vrijeme u inozemstvu, primjerice tijekom ljetne sezone, većina mladih nije razmišljala niti o toj opciji (54,8%, N=137), a ostatak mladih je razmišljao o zapošljavanju na kraće vrijeme (45,2%, N=113).

Kada je riječ o zapošljavanju na kraće vrijeme, najveći broj ispitanika naveo je bolju mogućnost zarade (30,4%, N=109) kao najveći motiv preseljenja u inozemstvo. Drugi najčešće birani motiv bio je učenje stranih jezika i upoznavanje drugih kultura (20,6%, N=74), zatim nedostatak posla u našoj državi (16,2%, N=58), zanimljiviji život za mlade (13,6%, N=49), nastavak

studiranja (8,6, N=31) te materijalna pomoć vlastitoj obitelji (8,4%, N=30). Najmanje birani motivi bili su bijeg od loše obiteljske situacije (1,7%, N=6) te udaja/ženidba (0,6%, N=2).

Kada govorimo o poslovima koje bi ispitanici prihvatili u inozemstvu, najčešće birani poslovi su čuvanje djece i skrb o starijim osobama (17%, N=53) i posao konobar/ice u barovima ili restoranima (16,3%, N=51). Najmanji broj ispitanika prihvatio bi bilo kakav dobro plaćeni posao, čak i neugodan (3,8%, N=12) i rad u tvornicama, šumama i farmama (9,6%, N=30), dok 15,7% ispitanika (N=49) ne bi prihvatilo niti jedan od navedenih poslova.

U dijelu upitnika koji se odnosio na znanja i informacije ispitanika o pojavi trgovanja ljudima, 96,8% ispitanika (N=242) čulo je za pojam trgovanja ljudima, a njih 3,2% (N=8) nije čulo za taj pojam. Najviše ispitanika raspolaže samo osnovnim informacijama i znanjima (82,8%, N=207), a njih 12,4% (N=31) raspolaže s dosta informacija i znanja ili nemaju nikakva znanja i informacije (4,8%, N=12). Kod odabira pitanja o izvorima informacija i saznanja ispitanika o trgovanju ljudima, ispitanici su najčešće birali internetske portale (31,1%, N=201) i TV (27,7%, N=179). Izvori informacija i saznanja o navedenoj pojavi, a koji su najmanje birani, su letci i brošure (3,4%, N=22). Ostali podaci vidljivi su u tablici 3.

Tablica 3 Izvori informacija i saznanja o trgovanju ljudima

Izvori	N	%
TV	179	27,7
Tiskani mediji	90	13,9
Internetski portali	201	31,1
Letci i brošure	22	3,4
Obitelj	37	5,7
Škola	74	11,4
Poznanici i prijatelji	44	6,8
Σ	647	100

Kada je u pitanju zastupljenost trgovanja ljudima u Republici Hrvatskoj, najveći broj ispitanika (39,8%, N=99) procijenio je da trgovanje ljudima uopće nije velik problem, dok, s druge strane, dio ispitanika smatra da je izuzetno velik problem (18,9%, N=47). Ostatak ispitanika smatra da nije toliko velik problem kao što se predstavlja (29,7%, N=74) ili ne mogu procijeniti (11,6%, N=29).

Analizom učestalosti odabira izvora informacija o problematici trgovanja ljudima kod ispitanika s obzirom na procjenu ozbiljnosti i zastupljenosti problematike u Republici Hrvatskoj, utvrđeno je da 65,85% ispitanika, koji su o trgovanju ljudima upoznati putem medija (TV, tiskani mediji, internetski portali), smatra da to u Republici Hrvatskoj nije toliko velik ili

da uopće nije velik problem. Što se tiče vrste medija, većina ispitanika (N=124), koji smatraju da to nije veliki problem, informacije i saznanja o trgovanju ljudima dobili su putem TV-a, a zatim putem internetskih portala (N=32).

Na pitanje o pojavnosti trgovanja ljudima u vlastitoj sredini, većina ispitanika navela je da se nisu susreli s tim problemom u svojoj okolini (86,4%, N=216), a ostatak ispitanika se susreo s navedenim problemom (6%, N=15) ili nisu sigurni (7,6%, N=19). Ispitanici koji su potvrdno odgovorili na navedeno pitanje opisali su situacije trgovanja ljudima u vlastitoj okolini (*Otkriveno je da se jedan čovjek u selu bavi trgovanjem ljudi (pod krinkom sezonskog posla u Dubrovniku). Završio je u zatvoru na nekoliko godina; Uhićen je poznanik pod sumnjom da je bio upleten u mrežu krijumčarenja ljudi; O slučaju držanja pojedinca protiv vlastite volje u svrhu otplaćivanja duga prisilnim radom.; Trgovanje djevojkama zbog prostitucije u drugim državama; Čula sam da je jedna djevojka iz mog mjesta završila u Turskoj i jedva su je vratili u Hrvatsku.; Trgovina ljudi zbog prikupljanja novca u mom selu.; Pripadnik romske nacionalnosti kupuje ženu; U Kauflandu su ljudi pokušali oteti dijete s kloroformom na krpi te ga ubaciti u kombi, međutim zaštitari su to primijetili te zatvorili cijelu trgovinu; Ne znam za direktno trgovanje ljudima, ali je našim krajem jedno vrijeme 'harao' bijeli kombi koji je mamio malu djecu da pođu s njim; Kombi stajao kraj škole i nudio djeci prijevoz doma; Poznanici koji su se odlučili na rad u inozemstvu pa su nestali).*

Na pitanje o odgovornosti za trgovanje ljudima, ispitanici su se najčešće izjasnili da su najodgovorniji trgovci ljudima (33,1%, N=214) i nedostatak znanja i informacija o ovom problemu (27,1%, N=175). Najmanje birane bile su žrtve trgovanja ljudima (2,3%, N=15). Svi podaci vidljivi su u tablici 4.

Tablica 4 Procjena odgovornosti za trgovanje ljudima

Odgovornost	N	%
Trgovci ljudima	214	33,1
Nedorečeni zakoni (izostanak zakona, "rupe u zakonu")	152	23,5
Nedostatak znanja i informacija o ovom problemu	175	27,1
Obitelj i rodbina žrtava (loši odnosi, loša komunikacija, nerazumijevanje)	46	7,1
Prijatelji i poznanici žrtava (nagovaranje)	44	6,8
Žrtve trgovanja ljudima	15	2,3
Σ	646	100

Zadnje se pitanje odnosilo na važnost informiranja mladih djece i mladih u školama, gdje ispitanici su procijenili da je potrebno informirati djecu i mlade u školama o trgovanju ljudima (99,2%, N=248), no, dvoje ispitanika (0,8%) smatra da to nije potrebno.

4.3. Rezultati t-testa za nezavisne uzorke

4.3.1. Rezultati t-testa s obzirom na spol ispitanika

Prije analize pomoću t-testa sa svrhom dobivanja novih varijabli, nekoliko tvrdnji Likertovih skala zbrojene su u jednu. Zbrojenim varijablama utvrđen je koeficijent pouzdanosti Cronbach alpha, a zbrajanjem tvrdnji dobivene su sljedeće varijable; stavovi o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju ($\alpha=0,71$), strah od postajanja žrtvom i okoline ($\alpha=0,60$) i procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima ($\alpha=0,67$). Varijablu stavovi o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju čine izvori oglasa za posao i informacija: agencije za zapošljavanje, preporuke za posao od bliže rodbine, informacije i oglasi na internetu, televizija i radio, oglasi u tiskanim novinama. Radi analize značajnosti razlika između ispitanika s obzirom na spol, provedena je analiza t-testom za nezavisne uzorke na odabranim varijablama stavovi o pouzdanosti, strah od postajanja žrtvom i okoline te procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima. Analizom rezultata utvrđene je statistički značajne razlike između spola i straha od postajanja žrtvom i okoline ($p<0,05$) i između spola i procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima ($p<0,001$). Podaci su vidljivi u tablici 5.

Tablica 5 Rezultati t-testa s obzirom na spol ispitanika

Varijable	Spol	N	AS	SD	t
Stavovi o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju	Muški	71	21,93	3,63	-0,52
	Ženski	179	22,17	3,22	
Strah od postajanja žrtvom i okoline	Muški	71	31,48	5,56	-2,34*
	Ženski	179	33,31	5,56	
Procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima	Muški	71	16,13	2,99	-4,22***
	Ženski	179	17,88	2,96	

Bilješka * $p<0,05$ ** $p<0,01$ *** $p<0,001$

4.3.2. Rezultati t-testa s obzirom na dob ispitanika

Radi provedbe analize t-testom s obzirom na dob ispitanika varijabla dob rekodirana je te su studenti razvrstani u dvije skupine, mlađe (18, 19, 20 i 21 godina) te starije (22, 23 24 i 25 godina). Statistički značajne razlike s obzirom na dob utvrđene su na varijablama strah od postajanja žrtvom i okoline ($p < 0,05$) i procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima ($p < 0,01$). Svi podaci vidljivi su u tablici 6.

Tablica 6 Rezultati t-testa s obzirom na dob ispitanika

Varijable	Dob	N	AS	SD	t
Stavovi o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju	Mlađi	80	22,15	3,87	-0,03
	Stariji	164	22,16	3,04	
Strah od postajanja žrtvom i okoline	Mlađi	80	34,07	5,73	2,37*
	Stariji	164	32,27	5,49	
Procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima	Mlađi	80	16,66	2,66	-2,85**
	Stariji	164	17,79	3,02	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

4.3.3. Rezultati t-testa s obzirom na prebivalište ispitanika

T-testom za nezavisne uzorke utvrđena je statistički značajna razlika između prebivališta ispitanika i stavova o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju ($p < 0,05$) te između prebivališta i procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima ($p < 0,01$). Podaci su vidljivi u tablici 7.

Tablica 7 Rezultati t-testa s obzirom na prebivalište ispitanika

Varijable	Prebivalište	N	AS	SD	t
Stavovi o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju	Selo	108	21,65	3,12	-1,89*
	Grad	142	22,45	3,46	
Strah od postajanja žrtvom i okoline	Selo	108	32,89	5,67	0,25
	Grad	142	32,71	5,59	
Procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima	Selo	108	16,67	2,66	-3,29**
	Grad	142	17,93	3,25	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

4.3.3. Rezultati t-test s obzirom na područje studiranja ispitanika

Radi provedbe analize t-testom s obzirom na područje studiranja ispitanika varijabla područje studiranja rekodirana je te su ispitanici razvrstani u dvije skupine, društveno-humanističko i umjetničko područje (društveno-humanističko, umjetničko) te tehničko-biokemijsko-prirodno

(tehničko, biomedicina i zdravstvo, biotehničko, prirodno). Rezultati t-testa pokazali su kako postoji statistički značajna razlika između područja studiranja i procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima ($p < 0,01$). Navedeni podatak vidljiv je u tablici 8.

Tablica 8 Rezultati t-testa s obzirom na područje studiranja ispitanika

Varijable	Područje studiranja	N	AS	SD	t
Stavovi o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju	DHU	177	22,22	3,18	0,86
	TBP	73	21,82	3,69	
Strah od postajanja žrtvom i okoline	DHU	177	32,93	5,42	0,63
	TBP	73	32,44	6,076	
Procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima	DHU	177	17,77	3,07	3,12**
	TBP	73	16,45	2,88	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$; značenje akronima: DHU – društveno-humanističko i umjetničko područje; TBP – tehničko-biokemijsko-prirodno područje

4.4. Rezultati jednosmjerne analize varijance ANOVA

Radi provedbe jednosmjerne analize varijance ANOVA s obzirom na akademski uspjeh ispitanika varijabla akademski uspjeh rekodirana je te su ispitanici razvrstani u tri skupine, slabiji akademski uspjeh (nedovoljan, dovoljan, dobar), vrlo dobar uspjeh te izvrstan uspjeh. Jednosmjernom analizom varijance utvrđena je statistički značajna razlika između ispitanika s obzirom na akademski uspjeh kod varijable procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima ($p < 0,001$). Svi su podaci vidljivi u tablici 9.

Tablica 9 Jednosmjerna analiza varijance ispitanika s obzirom na akademski uspjeh

		N	AS	SD	MIN	MAX	F
Stavovi o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju	Slabiji akademski uspjeh	61	21,61	3,33	14	27	1,23
	Vrlo dobar uspjeh	126	22,40	3,54	8	31	
	Izvrstan uspjeh	63	21,98	2,88	13	29	
	Σ	250	22,10	3,34	8	31	
Strah od postajanja žrtvom i okoline	Slabiji akademski uspjeh	61	32,80	6,21	23	49	1,62
	Vrlo dobar	126	33,30	5,19	21	47	
	Izvrstan	63	31,75	5,76	20	52	
	Σ	250	32,79	5,61	20	52	
Procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima	Slabiji akademski uspjeh	61	16,18	3,08	5	22	8,24***
	Vrlo dobar	126	17,49	2,89	12	25	
	Izvrstan	63	18,33	3,06	11	25	
	Σ	250	17,38	3,06	5	25	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

4.5. Rezultati korelacijske analize

Korelacijskom analizom utvrđene su povezanosti između zavisnih i nezavisnih varijabli, odnosno procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima, straha od postajanja žrtvom i okoline, stavova o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju te nekih sociodemografskih obilježja. Podaci su vidljivi u tablici 10.

Tablica 10 Analiza korelacijske povezanosti s obzirom na sociodemografske varijable

Varijabla		Procjena ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima	Strah od postajanja žrtvom i okoline	Stavovi o pouzdanosti izvora informacija o zapošljavanju
Spol	r	,26**	,15*	0,03
	N	250	250	250
Dob	r	0,07	-,25**	-0,03
	N	250	250	250
Akademski uspjeh	r	,25**	-0,09	0,05
	N	250	250	250

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Analizirana je i korelacijska povezanost između sociodemografske varijable akademskog uspjeha i važnosti informiranja djece i mladih u školama. Utvrđena je statistički značajna negativna povezanost ($r = -0,29$, $p < 0,01$) između akademskog uspjeha i procjene važnosti informiranja djece i mladih u školama. Rezultati izvještavaju da ispitanici koji imaju slabiji akademski uspjeh, važnost informiranja djece i mladih u školama smatraju manje važnim u odnosu na ispitanike s boljim akademskim uspjehom.

V. RASPRAVA

Provedenim istraživanjem nastojala se utvrditi upoznatost s pojavom trgovanja ljudima i opasnostima vezanim uz nju, izvori informacija i saznanja mladih s pojavom trgovanja ljudima te motivi mogućeg migriranja mladih u inozemstvo.

H1: Očekuje se statistički značajna razlika između procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima s obzirom na sociodemografske varijable.

Utvrđena je statistički značajna razlika kod procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima s obzirom na spol. Djevojke (AS=17,88) trgovinu ljudima procjenjuju ozbiljnijom i opasnijom u odnosu na mladiće (AS=16,13). Tome u prilog idu rezultati istraživanja Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007) u kojima su utvrđene statistički značajne razlike u odgovorima djevojaka i mladića, pri čemu djevojke problem trgovanja ljudima procjenjuju ozbiljnije od mladića. Mogući razlog ovakvih rezultata može biti činjenica da mladići ne osjećaju direktnu opasnost za sebe, dok su djevojke svjesne da su žene najčešća meta trgovaca ljudima, odnosno seksualne eksploatacije. To potvrđuju rezultati našeg istraživanja koji pokazuju da postoji statistički značajna razlika ($p < 0,001$) između spola i tvrdnje *Mislim da nikad ne bih mogao postati žrtva trgovanja ljudima*, pri čemu mladići u većoj mjeri smatraju da se to njima nikada ne bi moglo dogoditi, u odnosu na djevojke koje su svjesnije opasnosti trgovanja ljudima.

Istraživanjem je utvrđena statistički značajna razlika između procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima i dobi ispitanika, pri čemu stariji studenti (AS=17,79) izražavaju veću svjesnost o ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima dok mlađi studenti izražavaju nešto manju (AS=16,66). Ovakav se rezultat može tumačiti s obzirom na razinu obrazovanja studenata, odnosno da su stariji studenti pohađali više predavanja ili stručnih usavršavanja gdje su se susretali s temom trgovanja ljudima, u odnosu na mlađe studente koji će to tek učiniti. Ako promatramo iz razvojne perspektive, prema Rudan (2004), moguće objašnjenje leži u tome da su mladi s godinama odbacuju nerealna i idealna razmišljanja, da su sve svjesniji realnosti te da su sve sposobniji opažati sve složenije događaje u okolini. Tako možemo pretpostaviti da stariji studenti zbog svoje dobi imaju realnija razmišljanja i svjesniji su okolinske opasnosti, dok mlađi studenti još uvijek nisu dovoljno razvili svijest o opasnostima u svojoj okolini.

Statistički značajna razlika utvrđena je i kod procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima s obzirom na prebivalište ispitanika, pri čemu ispitanici s mjestom prebivališta grada (AS=17,93) izražavaju veću svjesnost o ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima, dok ispitanici s mjestom

prebivališta na selu iskazuju nešto manju svjesnost o ozbiljnosti (AS=16,67). Ove rezultate potvrđuju i rezultati istraživanja Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007) koji izvještavaju o statistički značajnim razlikama između ocjene razmjera problema i veličine mjesta stanovanja ispitanika. Mladi iz većih sredina bolje su upoznati s problemom trgovanja ljudima u odnosu na mlade koji žive na selu. Ruralna područja su mjesta s lošijom infrastrukturom, a samim time postoji i puno manje kulturnih i obrazovnih sadržaja u odnosu na gradove. Žutinić i Bokan (2008) nedostatne sadržaje u ruralnim sredinama spominju kao najčešći razlog nezadovoljstva u životu mladih, a također, to je jedan od najčešćih razloga zbog kojeg mladi napuštaju selo i odlaze u gradove. Takav je podatak razumljiv s obzirom na želju mladih za afirmacijom u društvu i obrazovanjem. Smatra se da su mladi na selu zaštićeniji, odnosno da manje putuju i upoznaju svijet, a samim time su manje u doticaju s društvenim neprilikama u odnosu na mlade koji žive u velikim gradovima. Prema rezultatima istraživanja Stipić (2018), mladi smatraju da je u selu veća sigurnost ljudi, ali se ne slažu s činjenicom da u selu ima manje kriminala u odnosu na gradove. Ipak, s obzirom na to da u selu ima manje obrazovnih sadržaja i niže razine kulturnog i socijalnog kapitala, može se zaključiti da mladi na selu imaju manji dotok informacija. To je vrlo zabrinjavajuća činjenica s obzirom na to da rezultati istraživanja udruge Nova Generacija, koja je istraživala problematiku djece žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, pokazuju da upravo osobe niskog ekonomskog i obrazovnog statusa postaju žrtve trgovine ljudima. Taj podatak može poslužiti kao polazišna točka za preventivno djelovanje s ciljem podizanja svijesti o opasnostima trgovanja ljudima.

Istraživanjem je utvrđena statistički značajna razlika kod ispitanika između procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima i područja studiranja. Ispitanici koji pohađaju fakultete društveno-humanističkog i umjetničkog područja iskazuju veću procjenu (AS=17,77) ozbiljnosti i opasnosti trgovanja ljudima u odnosu na ispitanike koji pohađaju fakultete na tehničko-biokemijsko-prirodnom području. Ovaj se rezultat može gledati sa stajališta da su ispitanici koji pohađaju fakultete društveno-humanističkog područja u većem doticaju s kolegijima koji sadrže socijalne i društvene fenomene. Tako studenti pedagogije, socijalne pedagogije, socijalnog rada i studenti drugih društvenih fakulteta imaju priliku slušati različite kolegije u kojima se spominje fenomen trgovanja ljudima i opasnosti koje ono donosi za djecu, mlade i društvu u cjelini.

Kada govorimo o akademskom uspjehu ispitanika, ispitanici s izvrsnim akademskim uspjehom (AS=18,33) iskazuju veću svjesnost o ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima u odnosu na ispitanike s vrlo dobrim (AS=17,49) i slabijim akademskim uspjehom (AS=16,18). S obzirom

na nedostatak istraživanja o odnosu akademskog uspjeha i svjesnosti o ozbiljnosti i opasnosti o navedenoj problematici, možemo pretpostaviti da studenti s višim akademskim uspjehom ulažu više napora u učenju i istraživačkom radu za potrebe studiranja te tako dolaze do više saznanja i informacija, u odnosu na studente sa slabijim akademskim uspjehom. Za pouzdanije rezultate nužna je detaljnija analiza koja bi omogućila širi uvid u problematiku čime bi se došlo do konkretnijih zaključaka.

H2: Ispitanici koji su o trgovanju ljudima informirani putem medija češće podcjenjuju prisutnost i ozbiljnost situacije u Republici Hrvatskoj.

Prema rezultatima istraživanja, utvrđeno je da su mladi najviše informacija i saznanja o trgovanju ljudima stekli putem medija. Prema frekvencijskoj analizi, najveći izvor informacija za mlade su internetski portali (31,1%), TV (27,7%) i tiskani mediji (19,9%). Ovi rezultati istraživanja odgovaraju rezultatima istraživanja Lukić (2016) i Hasel (2017) koji izvještavaju da su mladi o problemu trgovanja ljudima najviše putem medija, a najveći se postotak njih o ovom problemu susrelo putem Interneta. Rezultati istraživanja potvrđuju istraživanje Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007) o stavovima i iskustvima hrvatskih srednjoškolaca u odnosu na problem trgovanja ljudima, čiji rezultati izvještavaju da su televizija (83,5%) i novinski članci (63,1%) najveći izvor informiranja, a 23% učenika biralo je Internet kao izvor informiranja. Svaki peti učenik birao je školu kao izvor informacija (19,6%), a najmanje učenika navelo je obitelj (17,7%) i letke, brošure i plakate (17,7%). Također, prema rezultatima istraživanja Haroldson (2014), na uzorku studenata kaznenog pravosuđa, utvrđeno je da studenti svoja znanja i stavove o trgovanju ljudima temelje na medijskim prikazima problema. Ovi rezultati nisu iznenađujući s obzirom na količinu vremena koju mladi provode s medijima i iznimno veliku i laku dostupnost, bilo u školi, bilo u slobodnom vremenu.

Rezultati istraživanja potvrđuju postavljenu hipotezu, pokazujući da mladi, koji su o pojavi trgovanja ljudima informirani putem medija (internetski portali, TV, tiskani mediji), najčešće procjenjuju da trgovanje ljudima uopće nije velik problem u Republici Hrvatskoj (N=93). Ovaj je rezultat iznimno zabrinjavajući s obzirom na to da su mediji sveprisutni u životima mladih, a ne nude realnu sliku o stanju u društvu i pouzdane informacije o opasnostima i ozbiljnostima ovog fenomena. Ipak, 43 ispitanika, koji su o trgovanju ljudima informirani putem medija, procjenjuju da je to izuzetno velik problem u Republici Hrvatskoj. Livazović (2009) upozorava da su mladi izuzetno osjetljiva društvena skupina koja izgrađuje i usvaja vlastite stavove s obzirom na socijalizacijske okvire i norme te ističe da su upravo mediji ključan faktor kod usvajanja društveno prihvatljivih oblika življenja. Štoviše, još su 2006. godine Belušić i sur.

upozoravali da su priljevi informacija putem medija jedan od problema vezan uz trgovanje ljudima. S obzirom na to da ne postoje pouzdani podaci o broju ljudi, odnosno žrtvama trgovanja ljudima, važno je da mediji preventivno djeluju u suzbijanju trgovanja ljudima. Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007) navode da bi se Internet, kao interaktivni medij, zbog svoje popularnosti i dostupnosti mladima morao u velikoj mjeri koristiti u preventivne svrhe. Također, s obzirom na količinu vremena koju mladi provode s medijima, bilo u školi, bilo u slobodno vrijeme, važno je mladima putem medija ponuditi sadržaje informativnog karaktera s ciljem prevencije, ali isto tako i osvijestiti važnost kritičkog promišljanja ponuđenih medijskih sadržaja. Sličnog stava su i Dragičević i sur. (2016), koji tvrde da socijalne mreže moraju služiti kao alati za informiranje o mogućim opasnostima, prikupljanje i širenje podataka o žrtvama te otkrivanje trgovanja ljudima. Također, ističu kako bi to bio najznačajniji instrument u borbi protiv ovog društvenog fenomena.

H3: Bolja mogućnost zarade najčešći je motiv zapošljavanja mladih u inozemstvu.

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da je bolja mogućnost zarade najčešće motiv preseljenja i zapošljavanja u inozemstvu. Navedeni motiv biralo je 109 ispitanika, odnosno 30,4%. Već je u teorijskom prikazu, prema Cimerman (2005), navedeno da je želja za većom zaradom jedan od uzorka masovnog migriranja stanovništva. Prema rezultatima istraživanja, Hasel (2017), 80,3% ispitanika kao motiv preseljenja u drugu državu navelo bolju mogućnost zarade, a potom i nedostatak posla u našoj državi. Tako zaključuje da su namjere migriranja u inozemstvo u velikoj su mjeri motivirane željom za poboljšanjem materijalnog stanja, ali i napredovanjem u struci te željom za učenjem novih jezika i upoznavanjem drugih kultura. Također, Raboteg-Šarić, Bouillet i Marinović (2007) izvještavaju o rezultatima vlastitog istraživanja prema kojima se bolja mogućnost zarade nalazi na drugom mjestu, dok se na prvom mjestu nalazi želja da se doživi nešto novo i upozna svijet. No, moramo imati na umu, uzorak navedenog istraživanja činila je populacija hrvatskih srednjoškolaca koji, naravno, imaju drugačije svjetonazore i poglede na život u odnosu na studente. Međutim, zabrinjava činjenica da najveći broj ispitanika raspolaže samo osnovnim znanjima i informacijama (N=207) s obzirom na to da je Musa (2017) upozoravao da su potencijalne žrtve trgovanja ljudima i osobe s nedostatkom znanja i informacija o ovoj pojavi. Osobito zabrinjavajući podatak je da 3,2% ispitanika (N=4) nikada nije čulo za pojam trgovanja ljudima i ne raspolaže nikakvim znanjima i informacijama, a gotovo je 5% ispitanika (N=12) koji nemaju nikakva znanja i informacije o trgovanju ljudima razmišljalo o zapošljavanju u inozemstvu.

VI. ZAKLJUČAK

Cilj provedenog istraživanja bio je ispitati upoznatost mladih o ovom problemu s obzirom na njihova sociodemografska obilježja, ispitati motive mogućeg migriranja u druge države, izvore informacija o navedenom problemu te njihove osobne strahove. Sve tri postavljene hipoteze su potvrđene. Istraživanjem je potvrđeno da postoji statistički značajna razlika između procjene ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika. Djevojke trgovanje ljudima procjenjuju ozbiljnijim i opasnijim u odnosu na mladiće. Također, utvrđeno je su stariji ispitanici, odnosno stariji studenti, svjesniji ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima u odnosu na mlađe studente. Kada se govori o mjestu prebivališta ispitanika, ispitanici čije je mjesto prebivališta u gradu pokazuju bolju procjenu ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima u odnosu na ispitanike čije je mjesto prebivališta na selu. Ovaj se podatak može promatrati sa stajališta da ispitanici koji prebivaju u gradu imaju više mogućnosti stjecanja informacija, kao i veći pristup izvorima informacija. Štoviše, pokazalo se da ispitanici koji pohađaju fakultete na društveno-humanističkim i umjetničkim područjima i višim akademskim uspjehom iskazuju veću svjesnost o ozbiljnosti i opasnosti trgovine ljudima u odnosu na ispitanike s drugih područja studiranja i akademskih uspjeha. Istraživanjem je utvrđeno i da su mladi o pojavi trgovanja ljudima najviše informirani putem medija (internetski portali, TV, tiskani mediji). Takav podatak je razumljiv s obzirom na količinu vremena koju mladi provode s medijima u slobodno vrijeme ili u školama. Međutim, mladi koji su informacije i saznanja o trgovanju ljudi dobili putem medija češće podcjenjuju zastupljenost i ozbiljnost situacije u Republici Hrvatskoj. Stoga, mediji su u prilici preventivno djelovati i češće informirati i djecu i odrasle o opasnostima eksploatiranja ljudi u vlastitoj državi, ali i u inozemstvu. Kada je riječ o radu u inozemstvu, bolja mogućnost zarade je najčešće motiv migriranja u druge države. No, treba uzeti u obzir da je drugi najčešće birani motiv bio i učenje stranih jezika i upoznavanje drugih kultura. Velik dio ispitanika birao je i nastavak studiranja i zanimljiviji život za mlade Stoga, može se zaključiti da mladi, osim stjecanja materijalnih sredstava, žele raditi na vlastitom obrazovanju i kvaliteti života općenito.

Ovaj bi rad pedagojskoj teoriji i pedagoškoj praksi trebao pomoći u prepoznavanju ozbiljnosti problema trgovanja ljudima, odnosno eksploatiranja ljudi. Također, ovaj je rad pokazao da uistinu postoji nužnost daljnjih istraživanja problema eksploatacije ljudi, ali i informiranja djece i mladih o pojavi trgovanja ljudima. Nužno je poraditi i kvalitetnije djelovati i na preventivnoj razini. Prevencijski program o suzbijanju trgovanja ljudima sastavni je dio Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnim i

srednjim školama (NN 104*14). Tim bi se programom djeci i mladima omogućilo da unutar školskog kurikulumu razvijaju vještine za suzbijanje trgovanja ljudima, odnosno djeca i mladi dobiju adekvatna znanja i informacije te bi se putem informiranja i upozoravanja na opasnosti radilo na suzbijanju trgovanja ljudima.

Kao primjer jednog uspješnog programa za suzbijanje trgovanja ljudima navodimo Polaris projekt. Polaris je neprofitna i nevladina organizacija u Sjevernoj Americi koja radi na suzbijanju i prevenciji trgovanja ljudima pod geslom da se pojedinačna bol pretvori u kolektivnu snagu. Od 2007. godine vodi Nacionalnu telefonsku liniju za trgovanje ljudima kako bi žrtvama trgovanja ljudima pružili pomoć i sigurnost. Pomoć žrtvama uključuje povezivanje žrtve s hitnim utočištem, prijevoz, stručnjake, savjetnike, lokalne policijske službe te niz drugih usluga i podrški. Nacionalna internetska linija do sada je obradila 51 919 slučajeva i time je postala jedna od najvećih dostupnih skupova podataka o trgovanju ljudima u Sjedinjenim Američkim Državama. Prema podacima iz 2018. godina, identificirano je 23 079 preživjelih žrtava, 10 949 slučajeva trgovanja ljudima te 5 859 potencijalnih trgovaca ljudima. Baza podataka dostupna je *online* svim istraživačima, akademskim krugovima i pokretima za suzbijanje trgovanja ljudima s ciljem daljnjeg djelovanja u prevenciji širenja i suzbijanju fenomena trgovanja ljudima.

Kada govorimo o preventivnim programima, sa stajališta pedagogijske znanosti i pedagoške prakse, najveći potencijal vidljiv je u odgojno-obrazovnim institucijama. S obzirom na količinu vremena koju djeca i mladi provode u tim institucijama, u prilici su steći brojna znanja i informacije kako zaštititi sebe i druge te usvojiti razne obrasce ponašanja. Uspješni preventivni programi trebali bi uključivati odgojno-obrazovne djelatnike, obitelj, lokalnu zajednicu i sve stručnjake koji bi učenicima ukazali na njihove mogućnosti i potencijalne opasnosti. Također, uključivali bi i učenike koji bi sami preuzimali inicijativu i pripremali različita kratka izlaganja ili radili na malim projektima unutar razreda. Rezultati istraživanja pokazali su i da 99,2% mladih smatra da je informiranje djece i mladih u školama vrlo važno, no, većina njih raspolaže samo osnovnim znanjima i informacija. Stoga, može se zaključiti da bi učenici aktivno sudjelovali u različitim projektima na razini škole, a potencijalno i preuzeli inicijativu u pripremi materijala za nastavu i radionice. Ovakvi su podaci iznimno pozitivni za stručne suradnike pedagoge koji su u mogućnosti preventivno djelovati u školama kroz različite pedagoške radionice za učenike i njihove učitelje/nastavnike.

Zaključno, važno je istaknuti da ne postoji „univerzalni“ i „savršeni“ globalni plan za suzbijanje i prevenciju trgovanja ljudima. Kulturološke su razlike iznimno velike između različitih

zemalja, kao i realna slika o stanju i broju žrtava trgovanja ljudima. Zastupljenost problema je različita od države do države te bi tako svaka zemlja trebala moderirati vlastiti plan i program suzbijanja i prevencije trgovanja ljudima. Stoga, nužno je prilagođavanje programa djelovanja prema potrebama određene populacije. Rezultati provedenog istraživanja pokazali su da je obitelj u najmanjoj mjeri birana kao izvor informacija o trgovanju ljudima, iako je ona glavni socijalizacijski aspekt u životu svakog djeteta. Stoga, od iznimne je važnosti da djeca u školi, u kojoj provode, uz obitelj, najviše vremena, dobiju sve potrebne informacije. Štoviše, tako da bi se generacijski djelovalo na informiranje, pružalo potrebno znanje i razvijala svijest o postojanju društvenog fenomena trgovanja ljudima. Također, odgojno-obrazovnim institucijama dostupan je širok spektar mogućnosti suradnje s lokalnim zajednicama i svim zainteresiranim stručnjacima u području društvenih znanosti kako bi se ostvarilo i aktivno uključivanje djece i mladih u dijalog o ovoj problematici.

VII. PRILOZI

Prilog 1. Anketni upitnik

ANKETNI UPITNIK

Poštovani studenti,
pred Vama se nalazi anketni upitnik o stavovima mladih o problematici pojave suvremenih oblika eksploatacije i organiziranog kriminala. Upitnik je u potpunosti anoniman te Vas molimo da iskreno odgovorite na pitanja. Rezultati istraživanja koristit će se za potrebe pisanja diplomskog rada.
Hvala unaprijed na uloženom vremenu i suradnji!

***obavezno**

1. Spol*:

- Muški
- Ženski

2. Dob*:

- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25 i više

3. Područje studiranja*:

- Društveno-humanističko
- Umjetničko
- Prirodno
- Biomedicina i zdravstvo
- Tehničko
- Biotehničko

4. Akademski uspjeh*:

- Nedovoljan
- Dovoljan
- Dobar
- Vrlo dobar
- Izvrstan

5. Prebivalište*:

- Selo
- Grad

6. Jeste li razmišljali o nastavku studiranja i preseljenju u inozemstvo?*

- Da, razmišljao/la sam
- Ne, nisam razmišljao/la

7. Ako ste razmišljali o preseljenju u neku drugu državu, koji su Vaši motivi odlaska na duže vrijeme u drugu državu? (označite jedan ili više odgovora)

- Bolja mogućnost zarade
- Nastavak studiranja
- Nedostatak posla u našoj državi
- Učenje stranih jezika i upoznavanje drugih kultura
- Bijeg od loše obiteljske situacije
- Materijalna pomoć vlastitoj obitelji
- Zbog udaje/ženidbe
- Zanimljiviji život za mlade

8. Jeste li razmišljali o zapošljavanju u inozemstvu na kraće vrijeme, primjerice tijekom ljetne sezone?*

- Da, razmišljao/la sam
- Ne, nisam razmišljao/la

9. Ako ste razmišljali o zapošljavanju u inozemstvu, koje biste od navedenih poslova prihvatili za rad? (označite jedan ili više odgovora)

- Konobar/ica u barovima ili restoranima
- Animator/ica u hotelima, noćnim klubovima (npr. pjevač/ica, plesač/ica)
- Sobar/ica
- Ispomoć u kućanskim poslovima
- Rad u tvornicama, šumama, farmama
- Čuvanje djece ili skrb o starijim osobama
- Bilo kakav dobro plaćeni posao, čak i neugodan
- Niti jedan od navedenih odgovora

10. Mislite li da su mladi dovoljno upoznati s mogućim teškoćama i opasnostima vezanim uz zapošljavanje u inozemstvu?*

- Da
- Ne
- Ne mogu procijeniti

11. Jeste li se do sada susreli s pojmom trgovanje ljudima?*

- Da
- Ne

12. Koliko znanja i informacija posjedujete o problemu trgovanja ljudima?*

- Raspolažem s dosta informacija i znanja
- Raspolažem samo osnovnim informacijama i znanjima
- Nemam nikakva znanja niti informacije

13. Iz kojih ste izvora dobili najviše informacija i saznanja o trgovanju ljudima?

- TV
- Tiskani mediji (dnevne novine, tjednici...)
- Internetski portali
- Letci i brošure
- Obitelj
- Škola
- Poznanici i prijatelji

14. Prema Vašem mišljenju, u kojoj je mjeri problem trgovanja ljudima zastupljen u našoj državi?*

- Izuzetno je velik problem
- Nije toliko velik problem kao što se predstavlja
- Uopće nije velik problem

15. Jeste li se u svojoj sredini susreli s problemom trgovanja ljudima?*

- Da
- Ne
- Nisam siguran/na

16. Ako ste se susreli, molimo napišite o kakvim se slučajevima radilo.

17. Molimo Vas da označavanjem broja od 1-5 procijenite koliko su pouzdani navedeni izvori informacija za traženje posla. Pritom je: 1 - u potpunosti su nepouzdana, 2 - nepouzdana su, 3 - niti su nepouzdana niti su pouzdana, 4 - pouzdana su, 5 - u potpunosti su pouzdana.

Agencije za zapošljavanje	1	2	3	4	5
Preporuke za posao od bliže rodbine	1	2	3	4	5
Preporuke za posao od prijatelja i poznanika	1	2	3	4	5
Informacije i oglasi na internetu	1	2	3	4	5
Televizija, radio	1	2	3	4	5
Oglasi u tiskanim novinama	1	2	3	4	5

18. Molimo Vas da za svaku sljedeću ponudenu tvrdnju procijenite u kojoj se mjeri s njom slažete označavanjem broja od 1-5. Pritom je: 1 - u potpunosti se ne slažem, 2 - ne slažem se, 3 - niti se ne slažem niti se slažem, 4 - slažem se, 5 - u potpunosti se slažem.

Ponuda za posao u inozemstvu od dobro poznate osobe je posve sigurna.	1	2	3	4	5
U drugoj državi može se zaraditi više novaca.	1	2	3	4	5
Trgovce ljudima je lako primijetiti – izgledaju kao kriminalci.	1	2	3	4	5
Žene i djeca su najčešće žrtve trgovanja ljudima.	1	2	3	4	5
Ako ti se posao u stranoj državi ne sviđa, u bilo kojem trenutku možeš od njega odustati i vratiti se kući.	1	2	3	4	5
Žrtve trgovanja ljudima znaju da će postati žrtve.	1	2	3	4	5
Trgovanje ljudima je rastući problem u Republici Hrvatskoj.	1	2	3	4	5
U Republici Hrvatskoj nema slučajeva trgovine ljudima.	1	2	3	4	5
Djevojka koja nakon kraćeg vremena poznanstva dobije ponudu za brak i odlazak u inozemstvo, može u potpunosti vjerovati osobi u koju se zaljubila.	1	2	3	4	5
Raste broj muškaraca i dječaka kao žrtvi trgovanja ljudima.	1	2	3	4	5
Žrtve trgovanja ljudima same su krive jer su postale žrtvama.	1	2	3	4	5
Trgovanje ljudima je treći globalni problem, odmah iza trgovine oružjem i drogom.	1	2	3	4	5
Mislim da nikad ne bih mogao/la postati žrtvom trgovanja ljudima.	1	2	3	4	5

19. Molimo Vas da za svaku sljedeću ponudenu tvrdnju, a koja se odnosi na Vaše strahove, procijenite u kojoj se mjeri s njom slažete označavanjem broja od 1-5. Pritom je: 1 - u potpunosti se ne slažem, 2 - ne slažem se, 3 - niti se ne slažem niti se slažem, 4 - slažem se, 5 - u potpunosti se slažem.

Mislim da su veliki gradovi opasniji od mjesta odakle dolazim.	1	2	3	4	5
Kada sam sam/a kod kuće, gledam TV da ne bih bio/la usamljen/a.	1	2	3	4	5
Mogu šetati ulicom ili parkom bez straha.	1	2	3	4	5
Osjećam strah da me netko prati kada sam na ulici.	1	2	3	4	5
Smatram da su ljudi ljubazni i susretljivi.	1	2	3	4	5
Ako se nađem u nevolji, nepoznate osobe će mi pomoći.	1	2	3	4	5
Bojim se da će me noću netko napasti na ulici.	1	2	3	4	5
Bojim se da će me netko oteti.	1	2	3	4	5
Bojim se putovati u druge zemlje.	1	2	3	4	5
Bojim se pričati s nepoznatim osobama.	1	2	3	4	5
Bojim se ići na fakultet, posao ili na javna mjesta.	1	2	3	4	5
Nosim sredstva zaštite uz sebe (oružje, nožić, sprej...).	1	2	3	4	5

20. Tko je, prema Vašem mišljenju, najodgovorniji za trgovanje ljudima?*

- Trgovci ljudima
- Nedorečeni zakoni (izostanak zakona, "rupe u zakonu")
- Nedostatak znanja i informacija o ovom problemu
- Obitelj i rodbina žrtava (loši odnosi, loša komunikacija, nerazumijevanje)
- Prijatelji i poznanici žrtava (nagovaranje)
- Žrtve trgovanja ljudima

21. Smatrate li da je potrebno informirati djecu i mlade u školama o pojavi trgovanja ljudima i opasnostima vezanim uz nju?*

- Da
- Ne

VIII. POPIS LITERATURE

1. Arhin, A. (2013). Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije: struktura i dinamika pravnog okvira u Republici Srbiji. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 34 (2), 1019-1042.
2. Baković, A. (1994). *Ostaje li Hrvatska bez majki: Siva knjiga o trgovini hrvatskim djevojkama*. Zagreb: Izdavačka kuća August Šenoa.
3. Barić, R. (2018). Stavovi i percepcija građana o trgovini ljudima i migrantskoj krizi. *Kriminalistička teorija i praksa*, 5 (3), 27-46.
4. Belušić, M., Doležal, D., Dvorski, I., Draganja, M. (2006). Trgovanje ljudima. *Kriminologija i socijalna integracija*, 15 (2), 51-58.
5. Bouillet, D. (2006). Kvaliteta života mladih: odgovornost zajednice i/ili obitelji. U: Ilišin, V. (ur.), *Mladi između želja i mogućnosti – Položaj, problemi i potrebe mladih Zagrebačke županije* (27-90). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagrebačka županija.
6. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Budimlić, M., Mujanović, E., Muratbegović, E., Obradović, V. (2016). *Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC).
8. Božić, V. (2016). Suzbijanje organiziranog kriminaliteta u svjetlu pozitivnog zakonodavstva Republike Hrvatske. (dostupno na: <http://transcrim.pravo.unizg.hr> zadnja posjeta: 08.03.2020.).
9. Brander, P., De Vitte, L., Ghanea, N., Gomes, R., Keen, E., Nikitina, A., Pinkviciute, J. (2012). *Compass Manual for human rights education with young people*. (dostupno na: <https://books.google.hr>, zadnja posjeta: 29.03.2020.).
10. Cimerman, B. (2005). *Suzbijanje trgovanja ljudima*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
11. Ćosić, I., Komadina, P. (2018). Croatian Coast Guard in the Prevention of Smuggling and Trafficking in Human beings from the Aspect of State Border and Sea Migration Surveillance. *Naše more: časopis za more i pomorstvo*, 65 (2), 130-134.
12. Doležal, D. (2007). Prevencija trgovanja ljudima. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 28 (2), 1399-1420.
13. Dragičević, D., Lisičar, H., Jurić, M., Katulić, T., Gumzej, N., Božić, V. (2016). Regrutiranje i vrbovanje žrtava kaznenog djela trgovanja ljudima putem interneta – istraživanje i komparativna analiza. (dostupno na: <http://transcrim.pravo.unizg.hr>, zadnja posjeta: 08.04.2020.).
14. ECPAT (2008). *Combating child sex tourism: questions and answers*. (dostupno na: <http://www.ecpat.org>, zadnja posjeta: 05.04.2020.).
15. ECPAT (2014). *The commercial sexual exploitation of children in Europe: Developments, progress, challenges and recommended strategies*. Dostupno na: <http://ecpat.de>, zadnja posjeta: 20.04.2020.
16. Gajger, V., Mlinarević, V. (2010). Slobodno vrijeme mladih – prostor kreativnog djelovanja. (dostupno na: <https://bib.irb.hr>, zadnja posjeta: 01.04.2020.).
17. Haroldson, R. (2014). *Human trafficking: As viewed through the eyes of criminal justice students*. Iowa: Iowa State University.
18. Hasel, R. (2017). Mišljenje studenata Sveučilišta u Rijeci o trgovanju ljudima. Diplomski rad.
19. Hrvatski Crveni križ. Priručnik za pomoć i zaštita žrtava trgovanja ljudima. (dostupno na: <https://www.hck.hr>

20. Hrvatsko strukovno nazivlje. Organizirani kriminal. (dostupno na: <http://struna.ihji.hr>, zadnja posjeta: 26.02.2020.).
21. Human Rights and Human Trafficking. (2014). (dostupno na: <https://www.ohchr.org>, zadnja posjeta: 07.03.2020.).
22. Jurašić, R. (2009). *Policija u međunarodnim odnosima*. Zagreb: Politička kultura.
23. Konvencija o pravima djeteta (1989). (dostupno na: <https://www.unicef.hr>, zadnje gledano: 01.03.2020.).
24. Jurić, V., Mušanović, M., Staničić, S., Vrgoč, H. (2001) Konceptija razvojne pedagoške djelatnosti stručnih suradnika (prijedlog). Zagreb. (dostupno na: <https://www.azoo.hr> zadnje gledano: 01.04.2020.)
25. Klarin, T., Gusić, A. (2013). Kultura putovanja mladih u Hrvatskoj i omladinski turizam. *Liburna*, 2 (2), 53-72.
26. Komarić, N. (2005). *Kul je kad znash: priručnik za mlade o problematici trgovanja ljudima*. Zagreb: Centar za prevenciju, istraživanje i suzbijanje seksualnog nasilja i žensku seksualnost – Ženska soba.
27. Kopic, Ž., Korajac, V. (2010). Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 56 (24), 45-54.
28. Kovčo-Vukadin, I., Jelenić, D. (2003). Trgovanje ljudima: kriminološki i kaznenopravni aspekt. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 10 (2), 665-718.
29. Kovčo-Vukadin, I. (2018). *Trgovanje djecom – Priručnik za stručnjake*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
30. Kulašin, R., Ilić, M., Aleksić, M., Kokanović, I., Haljeta, A., Numanović, I., Pepeljak, S. (2011). Priručnik za djecu i mlade osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini o prevenciji trgovine ljudima. (dostupno na: <http://www.novageneracija.org>, zadnja posjeta: 08.03.2020.).
31. Kurić-Hodžić, D. (2017). Radna eksploatacija djece u Bosni i Hercegovini kao oblik trgovine ljudima. Dostupno na: <http://krimteme.fkn.unsa.ba>, zadnja posjeta: 01.03.2020.).
32. Livazović, G. (2009). Teorijsko-metodološke značajke utjecaja medija na adolescente. *Život i škola*, 21 (57), 108-115.
33. Livazović, G. (2010). Dimenzije odnosa medijske i socijalne kompetencije. *Pedagogijska istraživanja*, 7 (2), 255-265.
34. Livazović, G. (2011). Utjecaj medija na poremećaje u ponašanju adolescenata. (Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu).
35. Livazović, G. (2012). Povezanost medija i rizičnih ponašanja adolescenata. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 20 (1), 1-22.
36. Livazović, G., Janković, B. (2015). Organizacijsko učenje u školi. *Pedagogijska istraživanja*, 12 (1-2), 55-68.
37. Livazović, G. (2018). *Uvod u pedagogiju slobodnog vremena*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku: Hrvatska sveučilišna naklada.
38. Lukić, M. (2016). Percepcija, stavovi i znanje studenata socijalne pedagogije o trgovanju ljudima. Diplomski rad.
39. Lusby, C. (2015). Seks trafficking in the tourism industry. Dostupno na: <https://www.researchgate.net>, zadnja posjeta: 29.04.2020.

40. Marušić, D. (2018). Trgovanje djecom – priručnik za stručnjake. (Dostupno na: <http://cnzd.org>, zadnja posjeta: 25.03.2020.).
41. Matak, Š, Vargek, A. (2012). Trgovanje ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja – utječe li legalizacija prostitucije na smanjenje trgovanja ljudima? *Pravnik – časopis za pravna i društvena pitanja*, 46 (92), 59-80.
42. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Suzbijanje trgovanja ljudima. (dostupno na: <https://mup.gov.hr>, zadnja posjeta: 01.04.2020.).
43. Musa, I. (2017). Trgovina ljudima – ropstvo 21. stoljeća. *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 12 (17), 88-112.
44. Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2018. do 2021. godine. (dostupno na: <https://ljudskaprava.gov.hr>, zadnja posjeta: 01.03.2020.).
45. Obiteljski zakon 2015.-2020. (dostupno na: <https://www.zakon.hr>, zadnje gledano: 02.03.2020.).
46. Ofak, L., Vajda-Munivrana, M. (2019). Preporuke za poboljšanje hrvatskog pravnog okvira i mjera za suzbijanje i prevenciju trgovanja ljudima. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 69 (1), 59-87.
47. Polaris Project. (2015). 2014 statistics. Polaris Project. Dostupno na: <http://polarisproject.org>, zadnja posjeta: 23.04.2020.
48. Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime. (dostupno na: <https://www.ohchr.org>, zadnja posjeta: 28.02.2020.).
49. Quartz Africa. (2019). Dostupno na: <https://qz.com/africa>, zadnja posjeta: 20.05.2020.
50. Raboteg-Šarić, Z., Boouillet, D., Marinović, L. (2007). *Trgovanje ljudima: kako ga vide mladi u Hrvatskoj, razumijevanje problema i mogućnost prevencije*. Zagreb: Međunarodna organizacija za migracije.
51. Radović, I., Bogićević, J., Anđelković, M., i sur. (2009). Trgovina ljudima – priručnik za novinare. Dostupno na: <https://www.astra.rs>, zadnja posjeta: 01.03.2020.)
52. Raufer, X., Quere, S. (2008). *Organizirani kriminal*. Zagreb: Kulturno informativni centar, Naklada Jesenski i Turk.
53. Rudan, V. (2004). Normalni adolescentni razvoj. *Medix: specijalizirani medicinski dvomjesečnik*, 10 (52), 36-39.
54. Rupčić, D. (2016). Svakodnevna militarizacija života: etički aspekti korištenja djece u ratu. *Filozofska istraživanja*, 37 (1), 103-116.
55. Savić, D. (2015). *Organizirani kriminal: (ne)prepoznata prijetnja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
56. Skorupan, V. (2000). Penalni sustav pred izazovom organiziranoga kriminala. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 8 (1), 71-86.
57. Stipić, S. (2018). Stavovi i mišljenja mladih o prednostima i nedostacima življenja na selu. Diplomski rad.
58. Šuković, T., Radunović, M., Mugoša, D., Popović, S., Čuk-Milankov, D. (2015). *Priručnik za nastavnike - Metode prenošenja znanja o trgovini ljudima/djecom u osnovnim i srednjim školama*. Crna Gora: Zavod za školstvo Crne Gore u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i vladinom Kancelarijom za borbu protiv trgovine ljudima.

59. Tolić, M. (2009). Medijska kompetencija kao prevencija pri sprječavanju medijske manipulacije u osnovnim školama. *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 195-112.
60. Tomić-Koludrović, I., Leburić, A. (2001). *Skeptična generacija: životni stilovi mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: AGM.
61. Trafficking in persons report – june 2019. (dostupno na: <https://www.state.gov>, zadnja posjeta: 09.03.2020.).
62. Udruga Nova generacija. Istraživanje o djeci žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. (dostupno na: <http://www.novageneracija.org>, zadnja posjeta: 25.03.2020.).
63. Veber, S., Košić, Z. (2011). Obilježja trgovanja ljudima u Republici Hrvatskoj. *Policija i sigurnost*, 20 (2), 203-210.
64. Vukasović, A. (2001). *Pedagogija*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“.
65. White, S. (2002). Being, becoming and relationship: conceptual challenges of a child rights approach in development. *Journal of International Development*. 14. 6. 1095 – 1104.
66. Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta, Protokola za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje krijumčarenja ljudi, posebice žena i djece. (dostupno na: <https://narodne-novine.nn.hr>, zadnje gledano: 26.02.2020.).
67. Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
68. Žutinić Đ., Bokan N. (2008). Village – free choice or destiny for the rural youth (a study on the rural community of Vođinci. *Sociologija i prostor*, 46 (2008), 180 (2): 143-160.